

صادق سلطان القرايى

اسم

اشهر

کتابشناخت

القاب دورى ناصر الدين شاه

ریال

دنیای دانش
تهران، اول خیابان دانشگاه

مآخذ برای مرحوم
رضایی بنای

صادق سلطان القرایی

۱۰۲۷۴۷

کتابشناخت

القاب دوره‌ی ناصرالدین شاه

انتشارات دنیای دانش

دنیای دانش

صادق سلطان القرائی
کتابشناخت القاب دوره‌ی ناصرالدین‌شاه
انتشارات دنیای دانش
اول خیابان دانشگاه، شاهرضا، تهران
چاپ اول، ۲۵۳۶
چاپ صبح امروز
تیراژ ۲۰۰۰

پیشگفتار

کتاب موجود استخراج اسامی اشهر والقاب رجال سیاسی و مشاهیر علم و ادب دوره‌ی ۵۰ سال سلطنت ناصرالدین شاه می‌باشد. اسم اشهر همیشه لقب نیست بعضی مواقع کنیه و نسب و نسبت و عنوان نیز اسم اشهر قرار گرفته‌اند. ولیکن چون در دوره‌ی قاجار و بالخصوص دوره‌ی ناصرالدین شاه القاب زیاد بود و از طرفی تفویض لقب ضابطه و اصلت خود را از دست داده بود، لذا شایسته است در مقوله‌ی لقب مطالبی عنوان نماید؛ و راجع به سابقه تاریخی آن اشاره‌ای شود. آنچه مسلم است، این که در تمام دوره‌های تاریخی چه قبل از اسلام و چه بعد از اسلام لقب وجود داشته و بر خلاف کنیه که از عرب و بعد از اسلام وارد کشور ما شده، انواع القاب بشکل‌های متفاوت در

دوره‌های تاریخی ایران وجود داشته است. و فقط تنوع آن بعد از اسلام زیادتر شده است. مثلاً القاب دولتی بطور رسمی از طرف خلفای عباسی بحکمرانان و با تشریفات خاصی اعطاء میشده است و لقب‌های دیگری نیز در بین عوام الناس و اواسط الناس و گروه‌های دیگر معمول بوده است.

در دوره‌های خیلی پیشین و در ایران باستان نیز با آنکه توجهی ملاحظه میشود که اشخاص بالقاب‌های خود معروف میشده‌اند، مثلاً لهراسب و گشتاسب که نشان دهنده دارندگان اسب بخصوصی هستند. و تجزیه و تحلیل کامل آن واژه‌ها در حیطه‌ی کارما نیست ولیکن اینها خود نشان دهنده وجود لقب در ایران باستان می‌باشند.

ولی بطوریکه ذکر شد آنچه مسلم است در دوره‌های بعد از اسلام تنوع القاب بیشتر به چشم می‌خورد، ملاحظه میشود که در دوره‌های مختلف بعد از اسلام انواع گوناگون لقب وجود داشته. مثلاً القابیکه شاخص سمت و مقام سیاسی و دولتی اشخاص بوده‌اند، و یا القابی که معرف مقام دینی و طریقتی و مسلکی بوده‌اند.

معمولاً علمای شیعه از پذیرفتن لقب استنکاف

داشته‌اند و بندرت لقب داشته‌اند و آنها نیز مربوط بدوره‌ی قاجار و ناصر الدین شاه نمی‌باشند. و اگر بعضی مواقع به القابی از جمله ثقة الاسلام و عماد الدین برخورد می‌کنیم باید دانست که این اشخاص علمای شیخیه بوده‌اند نه علمای متشرعه، در ضمن حجة الاسلام، آیه الله و جناب و امثالهم لقب نیستند بلکه باین نوع کلمات اصطلاحاً عنوان یا خطاب گفته می‌شود. همچنین واعظین نیز مقید بگرفتن لقب نبوده‌اند، القابی امثال سلطان الذاکرین و غیره در واعظین نسبتاً فراوان دیده و یافت می‌شود. عوام الناس نیز به مناسبت‌هایی از جمله شغل‌شان و حتی به مقتضی قیافه و شکل ظاهری‌شان معروف می‌بوده‌اند، امثال حسن بقال، مدمدق الدیوان و غیره... که بنوبه خود لقب محسوب می‌شوند.

بطوریکه ذکر کردید، در دوره قاجاریه مخصوصاً در دوره ناصر الدین شاه در دادن لقب اسراف می‌شده و چه بسیار اشخاصی که دارای چندین لقب بوده‌اند ولیکن بارشوه دادن و هدایا هر روزه در کار گرفتن القاب ملقّق تازه بودند. در حالیکه حائز شرایط هیچکدام نبوده‌اند، لذا بدین طریق لقب دادن جزو درآمد شاه و درباریان شده بوده.

بطور خلاصه روش کار در این رساله این است که
 اسم اشهر رجال را با مراجعه به منابع و ماخذ مختلف
 انتخاب کرده و شرح مختصری از زندگی این کسان را
 در چند سطر آورده است، و اسامی و القاب دیگری را که اسم
 بدانها نیز خوانده می شده در زیر شرح مختصر احوال با علامت
 ضربدر نشان داده است و نیز برای تسهیل در دستیابی به محتوای
 اسامی دیگر که در آخر رساله گنجانده شده ارجاعات به
 اسم اشهر انتخابی داده شده است. بجاست خاطر نشان گردد که
 در انتخاب اسامی اشهر و بالاخص اسامی شاهزادگان کار
 خالی از اشکال نبوده. روی این اصل در مورد شاهزادگان
 قانون انگلو امریکن تعدیل شده و با تغییرات جزئی فرم
 نوشته شده است. مثلاً در مورد شاهزاده مسعود میرزا که به ظل-
 السلطان مشهور بوده همان اسم اشهرش ظل السلطان انتخاب شده
 است، ولیکن در مورد شاهزادگان و خانزادگان دیگر فرم
 انگلو امریکن کاملاً رعایت شده. بدین صورت عباس میرزا
 ملك آراء نوشته شده: عباس میرزای قاجار دوم، در
 اینجا پیشنهاد مینماید چون میرزا خود بمعنی شاهزاده
 و لقب برای شاهزادگان دوره قاجار میباشد احتیاجی به
 آوردن شاهپور در این دوره بخصوص شاید نباشد و

این نکته قابل توجه بوده و خالی از بحث نیست.

بطور کلی در این رساله اسامی اشهر و مختصری از شرح حال رجال سیاسی و مولفین و اشخاص مهم بین سالهای ۱۲۶۴-۱۳۱۳ ق. بترتیب الفبائی حرف به حرف و با ارجاعات هر کدام آورده شده است. در انتخاب اشخاص باین نکته توجه شده که این فرد اگر رجل سیاسی است و بیشتر در فاصله این دوره بازیگر صحنه سیاست بوده است، شرح حال آن آورده شده است و اگر چنانچه این شخص مؤلف است بیشتر توجه شده که تألیفات این شخص در این دوره تألیف و یا نشر گردیده باشد. در غیر این صورت از آوردن شرح حال رجالی که فقط در این دوره متولد شده و در دوره‌های بعد به نضج و کمال رسیده و یا اثراتی از خود باقی گذاشته‌اند، خودداری شده است. برای پیدا کردن و انتخاب هر اسم اشهر سعی گردیده در سه الی پنج مأخذ مورد بررسی قرار گیرد و مأخذ نیز عیناً در پاورقی هر صفحه با شماره صفحات مأخذ ذکر شده است.

آخوند خراسانی، محمد کاظم ۱۲۵۵-۱۳۲۹ ق.^۱

آخوند ملا محمد کاظم خراسانی هروی مرجع تقلید شیعه در انتقال استبداد به مشروطیت رکن مؤثری بوده، از تألیفات مهم ایشان «کفاية الاصول والقضاء» و «شهادات» و حاشیه‌ای به اسفار ملا صدرا و غیره میباشد که بعضی از آنها به چاپ رسیده است.

اضافه مینماید بنا بنوشته آقای محمود محمود، آخوند خراسانی نیز از جمله کسانی بوده که از بابت پول هند ماهی پانصد روپیه از انگلیسیها می‌گرفته است.

X خراسانی هروی، محمد کاظم

X ملا محمد کاظم خراسانی هروی

X آخوند ملا محمد کاظم خراسانی

۱- محمد علی مدرس خیابانی. ریحانة الادب فی تراجم المعروفین

بالکینه واللقب. ویرایش دوم- تبریز، بینا، ۱۳۴۶ ج ۱ ص ۴۱

آخوند فتحعلی بن محمد تقی ۱۲۲۷-۱۲۹۵ ق. ۱

پسر میرزا محمد تقی خامنه‌ای آذربایجانی در سال ۱۲۲۷ قمری متولد و در سال ۱۲۹۵ در تفلیس وفات یافته و در آنجا در قبرستان مسلمانان مدفون است. زبان‌های ترکی، فارسی، عربی و روسی را کاملاً آشنابود و در هر کدام از این زبان‌ها نویسنده‌ی چیره‌دستی بوده است. مهمترین اثر او نمایشنامه‌های هفت گانه او ب زبان ترکی است که میرزا جعفر قراچه‌داغی منشی جلال‌الدین میرزا به پارسی بعنوان تمثیلات نقل کرده است. از کارهای دیگرش رساله الفبای اختراعی اوست، آخوند زاده را میشود اولین ایرانی نمایشنامه نویس در عالم اسلام بحساب آورد.

× میرزا فتحعلی، آخوندزاده

-
- ۱- مهدی بامداد. شرح حال رجال ایران در قرن ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ هجری قمری. تهران زوار، ۱۳۴۷-۱۳۵۱. ج ۴ ص ۱؛ محمود، محمود. تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در قرن نوزدهم. تهران، اقبال، ۱۳۴۴-۱۳۴۵ ج ۶ ص ۳۳۴؛ امیرمسعود سپهرم. تاریخ برگزیدگان وعده‌ای از مشاهیر ایران و عرب تهران زوار، ۱۳۴۱ ص ۴۴۵؛ یحیی آرین پور. از صبا تا نیما تهران، کتابهای جیبی با همکاری فرانکلین، ۱۳۵۱ ج ۱ ص ۳۵۸-۳۴۲؛ مهدی بامداد. پیشین. ج ۳ ص ۵۷-۵۸.

آشتیانی، حسن - ۱۳۱۹ ق.

حاشیه و شرح بسیار مفصل بر فوائد الاصول مشهور به کتاب رسائل تألیف استاد خویش مرحوم شیخ مرتضی انصاری نوشته که در سال ۱۳۱۵ ق. در تهران به طبع رسیده است. آشتیانی از جمله کسانی است که در قضیه دادن امتیاز انحصار توتون و تنباکو (امتیازرئی) از طرف دولت در برابر شرکت انگلیس مقاومت کرد که بالاخره ناصرالدین شاه مجبور شد این امتیاز را لغو کند.

× آشتیانی تهرانی، محمد حسن

× آشتیانی تهرانی، میرزا حسن

× میرزای آشتیانی

× حاج میرزا حسن آشتیانی

× آشتیانی، محمد حسن

× آشتیانی حاج میرزا حسن

آشفته شیرازی، محمد کاظم بن محمد جعفر - ۱۲۸۸ ق.

مردی درستکار و حقیقت شعار بود صاحب دیوان مرتبی از قصائد و غزلیات است و نیز در کشاورزی مبتکر بوده است، در شیراز فوت شده

۱- مهدی بامداد. پیشین. ج ۱ ص ۳۱۶-۳۱۷؛ محمدعلی مدرس خیابانی.

پیشین. ج ۱ ص ۴۹؛ محمد حسن اعتماد السلطنه، الاماثر والاثار، تهران، چاپ

سنگی، ۱۳۰۶ ق ص ۱۵۱؛ امیر مسعود سپهرم. پیشین. ص ۴۴۵

۲- محمدعلی مدرس خیابانی، پیشین. ج ۱ ص ۴۹؛ محمد حسین رکن زاده

آدمیت. دانشمندان و سخنسرایان فارس، تهران، خیام ۱۳۳۷ - ۱۳۴۰ ج ۱ ص

۳۰-۳۵.

وجسدش را به نجف برده دفن کرده‌اند.

× میرزا محمد کاظم، آشفته

احتشام‌الدوله، خانلر میرزا ابن عباس - ۱۲۷۸ ق.

پسر هفدهم عباس میرزا نایب‌السلطنه بود. در سال ۱۲۶۸ ق. ملقب به احتشام‌الدوله گردید. در جنگ ایران و انگلیس (۱۲۷۳ ق) این شاهزاده حاکم خوزستان و فرمانده کل قوای ایران در این جنگ بود، با اینکه تعداد قشون ایران خیلی بیشتر از قوای انگلیسی‌ها بود، لیکن شکست خورد، آذوقه و مهمات راجا گذاشته فرار کرد، در این جنگ‌ها خانلر میرزا فوق‌العاده بی‌لیاقتی و بی‌غیرتی بخرج داده‌است. احتشام - الدوله تا سال ۱۲۷۸ ق. حاکم اصفهان بوده‌است.

× خانلر میرزای قاجار

احتشام‌الدوله، عبدالعلی بن فرهاد قرن ۱۴ ق.

پسر دوم حاج فرهاد میرزا معتمدالدوله در سال ۱۳۰۹ حاکم خمسه بود و در مورد معزول شدن وی نقل قول‌های متفاوتی وجود دارد اعتمادالسلطنه این شخص را مانند پدرش فاضل و دانشمند و شاعر معرفی کرده‌است.

× عبدالعلی میرزا، احتشام‌الدوله

۱- مهدی بامداد. پیشین ج ۱ ص ۴۷۵-۴۷۶؛ نوش آفرین انصاری.

بررسی اسناد احتشام‌الدوله، نسخه دست‌نویس.

۲- مهدی بامداد. پیشین ج ۲ ص ۲۷۱-۲۷۲؛ محمد حسن، اعتمادالسلطنه.

المآثر والاثار. ص ۱۹۱؛ محمد حسن، اعتمادالسلطنه، روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه با مقدمه و فهارس از افشار. تهران امیرکبیر ۱۳۵۰ ص ۹۱۰

× عبدی، عبدالعلی ابن فرهاد
× احتشام الدوله، عبدالعلی بن فرهاد
× عبدالعلی میرزای قاجار

ادیب پیشاوری، احمد ۱۲۲۱-۱۳۰۷

خاتمه‌ی فضلاء این عصر و استاد اساتید فنون ادب و عربیت و در حفظ اشعار و نحو و لغت و حکمت و ریاضیات و حسن خط در این اواخر به احاطه و تبحر او کمتر کسی دیده شده است. ادیب شاعر توانائی نیز بود. دیوان شعر این مرد بزرگ بسیار فصیح و بلیغ و فاضلانه است. ادیب مردی وارسته، گوشه گیر و کم معاشرت بود.

ادیب الممالک فراهانی، صادق بن حسین ۱۲۷۷-۱۳۳۵ ق.

ادیب الممالک تا سال ۱۳۱۳ و چند سال جلوتر که در خدمت امیر نظام گروسی بود به «امیری» تخلص میکرده است بعدها لقب ادیب - الممالک گرفته است.

امیری در انواع شعر بخصوص در قصیده سازی تواناست قصیده‌ای نیز در ششم صفر ۱۳۰۸ در میلاد ناصرالدین شاه ساخته است.
× امیری، محمدصادق

۱- مهلی بامداد. پیشین ج ۱ ص ۷۷

غلامحسین مصاحب. دایرة المعادف فارسی. (تهران) فرانکلین، ۱۳۴۵

ج ۱ ص ۷۷

۲- یحیی آرین پور. پیشین ج ۲ ص ۱۴۶-۱۴۷؛ مهلی بامداد. پیشین

ص ۱۵۹-۱۶۰؛ امیرمسعود سپهرم. پیشین ص ۴۴۵

× امیر شعرا، محمدصادق

× ادیب الممالک، محمدصادق

× ادیب الممالک فراهانی، محمدصادق

× صادق خان فراهانی قائم مقامی

ادیب نیشابوری، عبدالجواد بن عباس ۱۲۸۱-۱۳۴۴ق.^۱

شاعر و ادیب و متبحر در ادبیات فارسی و عربی است. به سبک خراسانی شعر گفته که در حدود پنجهزار بیت قصیده و غزل و رباعی است که تحت عنوان «لثالی مکنون» به اهتمام عباس زرین قلم به چاپ رسیده است.

× ادیب، عبدالجواد

ارفع الدوله، رضا ۱۲۳۵-۱۳۱۶ق.

فعالیت اداری خود را از دوره ناصرالدین شاه شروع کرد و در دوره‌های بعد نیز به مقامات عالی رسید دانش را تخلص شعری و ارفع را نام خانوادگی برای خود گرفته است. سالها سمت مترجمی و نیابت سفارت پترزبورگ (لنین گراد) را داشته و سفیر ایران در اسلامبول بوده است. این مرد ذوق شعری داشته که از جمله آثار وی

۱- غلامحسین مصاحب. پیشین ج ۱ ص ۷۸؛ یحیی آرین پور. پیشین ج ۲

ص ۱۹-۲۰؛ امیرمسعود سپهرم. پیشین ص ۳۳۳

۲- خان بابا مشار. مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی از آغاز چاپ تا

کنون تهران، بینا، ۱۳۴۰-۱۳۴۴ ج ۳ ص ۱۳۱؛ مهدی قلی هدایت، خاطرات و خطرات نوشته از تاریخ شش پادشاه و گوشه‌ای از دوره زندگی من تهران،

بی تا ۱۳۲۹ ص ۴۸۵؛

مهدی بامداد. پیشین ج ۱ ص ۵۰۷-۵۱۲

منتخبات دانش باقیمانده است. بنابه اظهار آقای بامداد این شخص مرد
امین و درستکاری نبوده است .

X دانش، رضا

X دانش تبریزی، رضا

X سردار، رضا

X پرنس، رضا

X امیرنویان، رضا

X معین الوزراء، رضا

X سر تیپ اول، رضا

اسدآبادی، جمال الدین بن صفدر ۱۲۵۴-۱۳۱۴ ق.^۱

زاد و ولد او هنوز هم کاملاً روشن نیست ولی آنچه قریب به یقین
است وی از اسدآباد همدان بوده و بنا بر سیاست مدتی خود را افغانی
خواند. اسدآبادی در علوم و ادبیات دستی قوی داشته، و چندین زبان
میدانسته و به زبان عربی نیز کاملاً مسلط بوده است بنا به نوشته آقای بامداد
وی آلت دست انگلیس بود و اولین محفل فراماسونی را در مصر او بنیان
نهاد ولی آنچه مسلم است در آن تاریخ (۱۸۷۱ م) و قبل از آن نیز محفل
فراماسونی در مصر دایر بوده بلکه اسدآبادی در آن تاریخ خودش به
محفل فراماسونی در مصر پیوسته است. جمال الدین در خارج روزنامه -
های متعددی منتشر ساخت و فعالیت های گسترده ای در ممالك اسلامی به

۱- مهدی بامداد، پیشین ج ۱ ص ۲۵۵-۲۵۸؛ محمد حسن اعتماد السلطنه.

المعاصر و الآثار. ص ۲۲۴؛ محمد علی مدرس خیابانی. پیشین ج ۱ ص ۱۵۹-۱۶۰؛

یحیی آرین پور. پیشین ج ۱ ص ۳۶۷-۳۸۹

نفع بیگانه کرد و اتحاد مسلمین را همواره درسر داشت. جمال الدین
مردی خطرناک، ماجراجو و بی پروا بود. از آثار او حقیقت مذهب نیچری
و بیان حال نیچریان و تتمه البیان فی تاریخ الافغان میباشد.

X افغانی، جمال الدین

X سید جمال الدین اسدآبادی

اصفهانی، محمدحسن بن باقر ۱۲۶۶ ق.

از فقهای بسیار مبرز اسلام و عالم شیعه بشمار است. کتاب جواهر
الاکلام این فقیه که یکی از تألیفات مهم اوست یکی از مآخذ و کتب
درسی فقهاست.

X محمدحسن، اصفهانی

X میرزا محمدحسن اصفهانی

اعتضاد الاطباء، عبدالباقی بن اسمعیل ۱۳۱۵ ق.

از جمله اطباء و مدرسین علم طب قدیم بوده، حاشیه ای نیز بر
کتاب قانون ابن سینا نوشته است. تحصیلات فارسی و عربی عبدالباقی نیز
کامل و خوب بوده است. این مرد دانشمند رسالاتی چند از خود به یادگار
گذاشته است، دیوان نشاط را نیز تصحیح کرده است.

X عبدالباقی، اعتضاد الاطباء

X میرزا عبدالباقی، اعتضاد الاطباء

۱- مهدی بامداد پیشین. ج ۳ ص ۳۶۴-۳۶۵. محمدحسن اعتماد السلطنه.

المآثر و الآثار. ص ۱۳۵-۱۳۶

۲- محمدحسن اعتماد السلطنه. المآثر و الآثار. ص ۲۲۳؛ مهدی بامداد. پیشین

ج ۵ ص ۱۳۸-۱۳۹.

اعتماد السلطنة، علی قلی میرزا. ۱۲۳۴-۱۲۹۸ ق.
 اعتماد السلطنة علی قلی میرزا پسر فتحعلی شاه قاجار از فضلی
 مشهور سلسله قاجاریه بود. وی در کسب کمال اهتمام ورزید. در زمان
 ناصرالدین شاه حکومت خلخال با وسپرده شد و در سال ۱۲۷۵ ق. لقب
 اعتماد السلطنة باو داده شد. و در همان سال ریاست دارالفنون با او بود
 و نیز پست وزارت علوم نیز بدو سپرده شد. از تألیفات او فلك السعاده
 (چاپ تهران ۱۲۷۸ ق.) و تاریخ وقایع و سوانح افغانستان (تهران
 ۱۲۷۳ ق.) اکسیر التواریخ و تاریخ متنبین میباشد که قسمتی از این کتاب
 بنام فتنه باب در تهران به طبع رسیده است. اگر دامن این مرد باتهام
 شورا و دست داشتن در قتل امیر کبیر لکه دار نمیشد، مقام بسیار بلندی
 در تاریخ ایران برای خود مییافت. علی قلی میرزا در شعر، به فخری
 تخلص میکرده است.

× فخری، علی قلی

× علی قلی میرزای قاجار

اعتماد السلطنة، محمد حسن بن علی ۱۲۵۹-۱۳۱۳ ق.
 از سال ۱۲۶۷ ق تا آخر عمر متوالیاً داخل در خدمات دولتی بوده
 از شاگردان او این دوره مدرسه دارالفنون بوده و تحصیلات خود را در
 تکمیل کرده است. در سال ۱۲۸۸ ق. ریاست کل و وزیر دارالطباعه و
 دارالترجمه ممالك محروسه ایران تعیین شد و ملقب به صنیع الدوله از

۱. مهدی بامداد. پیشین ج ۲ ص ۴۴۲-۴۴۸

۲. امیر مسعود سپهرم. پیشین ص ۳۲۱-۳۲۳. محمد علی مدرس خیابانی

پیشین ج ۱ ص ۱۵۱-۱۵۲. مهدی بامداد. پیشین ج ۳ ص ۳۳۰-۳۴۸

طرف ناصرالدین شاه گردید و اولین روزنامه در ایران زیر نظر او انتشار یافت بنام روزنامه ایرانی سلطانی بود. بعدها روزنامه‌های مریخ و چند روزنامه محلی که در سال‌های ۱۲۹۳ تا ۱۲۹۷ م. هجری منتشر گردید زیر نظر اعتماد السلطنه ۲۵ سال روزنامه خوان شاه نیز بوده و از فرانسه بفارسی میخوانده است. از آثار او یادداشت‌های روزانه (وقایع یومیه) و کتاب خلسه و کتاب الماثر و الاثار، مرآت البلدان و چند اثر دیگر یاد شده است که بغیر از خلسه و یادداشت‌های روزانه احتمالاً آثار دیگر بدستور وی نوشته شده است، مثلاً کتاب الماثر و الاثار را شیخ مهدی شمس‌العلماء عبدالرب آبادی قزوینی بدستور اعتماد السلطنه نگاشته است.

X صنیع الدوله، محمد حسن خان
X محمد حسن خان، اعتماد السلطنه

امیر کبیر، تقی بن قربان ۱۲۲۰-۱۲۶۸ ق.

میرزا تقی خان یا میرزا محمد تقی خان پسر مشهدی قربان هزاره‌ای فراوانی یگانه مرد بی‌عدیل و بی‌نظیر و کاردان و میهن‌پرست بود که از سال ۱۲۵۱ ق. مشغول کارهای دیوانی و نظام شد و در هر کار بسیار جزئی که بوده منشأ اثرات خیر و بزرگی بوده و از سال ۱۲۶۴ رسماً ملقب به

۱- غلامحسین مصاحب؛ پیشین ج ۱ ص ۲۵۲-۲۵۳؛

محمد حسن، اعتماد السلطنه. صدرالتواریخ، شرح حال صدراعظم‌های پادشاهان قاجار تألیف محمد حسن خان اعتماد السلطنه، تصحیح و تحشیه و تدوین و تنظیم فهرست‌های متعدد از محمد مشیری. تهران، انتشارات وحید ۱۳۴۹ ص ۱۹۶ مهدی بامداد. پیشین ج ۱ ص ۲۹-۲۲۰

امیر کبیر و صدارت عظمی ناصرالدین شاه گردید. پس از مرتب ساختن امور، و برنامه‌ریزیهای بنیادی در راه ترقی و تعالی مملکت، لیاقت و تدبیر و طهارت اخلاقی او موجب وحشت درباریان شکم‌پرست و يك مشت اراذل خودخواه و حاسدان گشت، و بالاخره به محرم سال ۱۲۶۸ ق. از صدارت معزول و ۱۸ ربیع الاول ۱۲۶۸ به دستور شاه در حمام فین کاشان به وضع بسیار فجیعی کشته شد.

× اتا بك اعظم (امیر کبیر)

× میرزا محمد تقی خان فراهانی هزواره‌ای

× امیر نظام (امیر کبیر)

امیر نظام گروسی. حسنعلی بن محمد ۱۲۳۷-۱۳۱۷ ق.^۱

یکی از رجال جلیل‌القدر دوره‌ی ناصرالدین شاه و بطور کلی تمام دوره‌های ادواری تاریخی ایران است که هم مردی با کفایت و هم در فضل و کمال و حسن خط و انشاء از میرزین به‌شمار می‌آید. وی از اهالی کرد کبودوند ساکن گروس بود.

در سال ۱۲۶۷ ق. که ناصرالدین شاه به اصفهان سفر می‌کرد در مقام ژنرال آجودانی شاه در رکاب شاه بوده است، پس از تسخیر هرات در ۲۵ صفر ۱۲۷۳ حکومت و نظم آنجا به عهده حسنعلی خان واگذار شد، بعد از آن نیز در دربار ناصرالدین شاه سمت‌های مهمی داشته است، در

۱- محمد حسن اعتماد السلطنه. الماثر والاثار ص ۱۸۸؛

غلامحسین مصاحب. پیشین، ج ۱ ص ۲۵۳؛

یحیی آرین پور. پیشین، ج ۱ ص ۱۶۵-۱۷۲؛

مهدی بامداد پیشین، ج ۱، ص ۳۵۹-۳۶۷

سال ۱۲۸۹ ق. با رتبه امیرتومانی وزیر فواید عامه شد، در سال ۱۳۰۲ ق رسماً به لقب امیر نظامی ملقب گردید و پیشکار آذربایجان بود.

حسن علی خان در ادب پارسی نیز مقام والائی دارد، وی در منشآت خود شیوه قائم مقام را به کار بست و به ساده گرائی پیوست. منشآت امیر نظام ساده و زیبا و خالی از اغلاط است و جزالت و سلاستی خاصی دارد. که فقط مخصوص او و مقام والای اوست.

× گروسی، حسنعلی خان

× حسنعلی خان گروسی، امیر نظام

امین الدوله علی بن محمد ۱۲۶۰-۱۳۲۲ ق.^۱

حاج میرزا علی خان از سن ۱۸ سالگی به دستور ناصرالدین شاه ملتزم رکاب شاه بود که بعدها ریاست مجلس شورای دولتی ناصرالدین شاه و همچنین وزارت و ظایف و اوقاف در همین دوره بعهد وی بوده است. امین الدوله با امین السلطان علی اصغر خان رقابت خاصی داشته است. امین الدوله زبان فرانسه را خوب میدانسته و از آثار او تدوین قانون بوده و نیز در اواخر عمر خود سرگذشت سفر مکه را نوشته است، اخیراً شرح حال امین الدوله را خانواده ایشان بعنوان خاطرات سیاسی امین الدوله چاپ کرده اند.

امین الدوله در سیاست تمایل خاصی بانگلیسی ها داشته است این مرد در دوره ناصرالدین شاه صدراعظم بوده است.

۱- محمد حسن اعتماد السلطنه، الماثر والاثار، ص ۱۹۳

یحیی آذرین پور، پیشین، ج ۱، ص ۲۸۰-۲۷۲

مهدی بامداد پیشین، ج ۲، ص ۳۵۵-۳۶۶

× منشی حضور، علی
× امین الملک، علی
× حاج میرزا علیخان امین الدوله،

امین السلطان، ابراهیم بن زال ۱۳۰۰ ق.

آقا ابراهیم پسر زال ارمنی از اهالی سلماس بوده است. میگویند امین السلطان از احفاد لاجین خان گرجی بوده و عباس میرزا نایب السلطنه خدمات او را در نظر گرفته و در نامه ای سفارش زیاد به او داد و اعقاب خود کرده بنظر میرسد که نامه مزبور باید ساخته و پرداخته امین السلطان پدر یا پسر بوده باشد.

در سال ۱۲۸۶ آقا ابراهیم آبدارباشی شاه بود که ملقب به امین - السلطان گردید و در سال ۱۲۸۸ ق سمت صاحب جمعی داشت. در سال ۱۲۹۴ ق. عضو دارالشورای کبرای دولتی گردید، و ادارات زیر بتدریج تحت نظر او قرار گرفت: صندوقخانه، شترخانه، انبار غله مرکزی، باغات و چند اداره دیگر. آقا ابراهیم وزیر مالیه نیز شده است و در سال ۱۲۹۹ امین السلطان علاوه بر مشاغل دیگر وزیر دربار نیز باصطلاح امروزی گردید. وی مردی بیسواد ولی فعال بود و پشتکار عجیبی داشت.

× آبدارباشی، ابراهیم
× آقا ابراهیم گرجی

۱. محمدحسن، اعتمادالسلطنه. روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه، ص ۴-۴.

امین السلطان، علی اصغر بن ابراهیم ۱۲۷۵-۱۳۲۵ ق.^۱
 صدر اعظم ناصر الدین شاه و مظفر الدین شاه و محمد علی شاه قاجار
 بوده است، از همان اوان جوانی یعنی ۲۶ سالگی لقب امین السلطانی
 گرفت، وی تحصیلات کاملی نداشت و فرصت تحصیل کامل نیز برایش
 نبود. ولی گویند نسبتاً فارسی و انشای خوبی داشته و طبع شعر نیز
 داشته است.

بطور کلی مردی بسیار زرنگ و دسیسه باز بود. مدتی موافق
 انگلیسی ها و مدتی دیگر رفیق روس شد و در زمان محمد علی شاه شاید
 میخواست خدمتی انجام دهد که در سال ۱۳۲۵ بیست و یکم رجب در
 سن ۵۰ سالگی موقعی که از مجلس شورای ملی خارج می شد بقتل
 رسید.

× میرزا علی اصغر خان اتابک اعظم

× اتابک اعظم، علی اصغر

× امین الملک، علی اصغر

× صاحب جمع، علی اصغر

× امین السلطان ثانی، علی اصغر

انصاری، مرتضی بن محمد امین ۱۲۱۴-۱۲۸۱ ق.^۲
 از مفاخر عالم تشیع است، در قوه حافظه و سرعت انتقال و حل

۱- غلامحسین مصاحب. پیشین ج، ۱ ص ۲۵۴؛ مهدی بامداد پیشین
 ص ۳۸۷-۴۲۵؛ محمد حسن، اعتماد السلطنه. روزنامه خاطرات اعتماد السلطنه
 ص ۲۷۳، ۲۷۵، ۴۰۸، ۴۱۱

۲- مهدی بامداد. پیشین ص ۲۶۰-۲۶۱؛ محمد علی مدرس خیابانی
 پیشین ج ۱ ص ۱۸۹-۱۹۳

اشکالات علمی و بلندی همت و حید عصر خود بوده و در علم اصول و فقه مؤسس و مبتکر بی نظیر بود تألیفات زیادی دارد که مهمترین آنها المتاجر یا المكاسب، وفوائد الاصول که به رسائل معروف است، اثبات - التسامح فی ادله السنن و غیره از اوست.

× شیخ مرتضی انصاری

بدایع نگار، محمد ابراهیم بن محمد مهدی - ۱۲۹۹ ق.

میرزا محمد ابراهیم نواب از مورخان و نویسندگان بنام دوره قاجاریه و مؤلف فیض الدموع و کتابی در تاریخ بنام عقد الالی است. و رساله ای بنام عبره للناظرین و عبره للحاضرین نیز از اوست.

× نواب تهرانی، محمد

× میرزا محمد ابراهیم نواب تهرانی

بدایع نگار، مهدی بن مصطفی ۱۲۴۱ - ۱۳۲۰ ق.

میرزا مهدی خان بدایع نگار متخلص به لاهوتی فرزند میرزا سید مصطفی وکیل لشکر تفرشی متخلص به مخلص و برادر میرزا محمد تقی دبیرالدوله بوده است. مردی فاضل و شاعر بود. تألیفاتی بفارسی و عربی دارد که بیشتر آنها انتشار یافته است. از آن جمله افتضاح الکافرین فی اختلاف التواتر والانجیل، بدایع الاسرار و بدایع الوصول، و دیوان اشعار و چند اثر دیگر است.

۱- یحیی آرین پور. پیشین ج ۱ ص ۱۴۶-۱۴۹؛ مهدی بامداد. پیشین

ج ۳ ص ۲۹۱؛ خان بابا مشار. پیشین ج ۱ ص ۳۷۳

۲- مهدی بامداد. پیشین ج ۶ ص ۳۷۳؛ محمدعلی مدرس خیابانی. پیشین

ج ۵ ص ۱۲۰

× لاهوتی، مهدی
 × لاهوتی حسینی تفرشی
 × میرزا مهدی بدایع نگار
 × میرزا مهدی حسینی تفرشی

بہجت، جعفر بن کاظم ۱۲۳۱-۱۲۹۶ ق.^۱
 میرزا جعفر متخلص بہ بہجت فرزند میرزا کاظم ملقب بہ شرفاء
 در سال ۱۲۳۱ قمری در اصفہان زادہ شدہ است. شاعر و ادیب بودہ
 است.

× میرزا جعفر بہجت
 بہار: نصرالہ ۱۲۵۲-۱۳۰۴ ق.^۲
 میرزا نصرالہ شروانی متخلص بہ بہار مدتی در ہندوستان بسر
 بردہ است، صاحب دیوان اشعار است کہ متأسفانہ در دسترس ہمگان
 نیست، در لغت فارسی بفرانسیز نیز تالیفی داشتہ است کہ قنسول از وی
 بقیمت ارزانی خریدہ و بہ فرانسیز فرستادہ بنام خود بعنوان لغت نیکلا
 بچاپ رساندہ است.
 دو مثنوی بنام ہای تحفہ العراقین و نرگس و گل نیز گویند از بہار
 شروانی است.

۱- مهدی بامداد. پیشین ج ۶ ص ۶۴؛ محمد علی مدرس خیابانی. پیشین
 ج ۱ ص ۲۹۷- ج ۴ ص ۳۳۰
 ۲- مهدی بامداد پیشین ج ۴ ص ۳۴۹-۳۵۰؛ محمد علی مدرس خیابانی.
 پیشین ج ۱ ص ۳۹۶-۳۹۷؛ غلامحسین مصاحب. پیشین ص ۴۷۶؛ رضاقلی
 ہدایت. مجمع الافصح بکوشش مظاہر مصفا. تہران، امیر کبیر ۱۳۳۶-۱۳۴۰
 ج ۴ ص ۱۷۹-۱۸۱

× بهارشیروانی، نصراله

× شیروانی، نصراله

× میرزا نصراله‌خان بهار

× میرزا نصراله بهارشیروابی

پیرزاده، محمدعلی بن محمد اسمعیل ۱۲۵۱-۱۳۲۱ ق.^۱

حاجی محمدعلی معروف به حاجی پیرزاده بیشتر عمر خود را به سیاحت گذرانیده و آفاق و انفس را گشته است. در سال ۱۳۰۶ ق. که از اروپا بازگشت سفرنامه خود را نوشت که نسخه خطی آن در کتابخانه مجلس شورای ملی محفوظ است و اخیراً در دو جلد بطبع رسیده است. پیرزاده باادوارد براون مکاتبه و مراوده داشته است.

× حاجی پیرزاده، محمدعلی

× نائینی، محمدعلی

× حاج میرزا محمدعلی نائینی

پیرنیا، حسن ۱۲۵۰-۱۳۱۴ ق.^۲

تحصیلات خود را در رشته حقوق در مسکو تمام کرده است و در طول عمر خود هشت بار وزیر دادگستری، شش بار وزیر جنگ، چهار بار وزیر فرهنگ، چهار بار وزیر امور خارجه، دو بار وزیر پست و تلگراف، دو بار وزیر کشور، یکبار وزیر تجارت و چهار بار نخست وزیر بوده است. از آثار او سه جلد کتاب تاریخ ایران باستان از قدیمترین ازمه تا

۱- محمد حسن اعتماد السلطنه. الماثر والاثار. ص ۲۰۳؛ مهدی بامداد،

پیشین، ج ۳ ص ۴۱۵

۲- مهدی بامداد. پیشین، ج ۱، ص ۳۲۳-۳۲۴؛ غلامحسین مصاحب.

پیشین. ص ۵۷۹. حسن پیرنیا. تاریخ ایران از آغاز تا انقراض ساسانیان، بکوشش

دیرسیاقی. تهران، خیام، بی تا. ص ذ- یح

زمان پارت‌ها و اشکانیان است. در اواخر دوره ناصرالدین شاه پیرنیا (مشیرالدوله) که در مسکو تحصیل می‌کرده سمت وابستگی سفارت ایران را داشت، مشیرالدوله مردی وطن‌خواه و درستکار بود.

× مشیرالدوله، حسن

× میرزا حسن خان، مشیرالدوله

تنگستانی، احمد بن باقر - ۱۲۷۳ ق.

در سال ۱۲۷۳ قمری که جنگ بین انگلیس و ایران در سر قاضیه هرات روی داد، قشون انگلیس برای تصرف بوشهر وارد شدند. احمدخان باتفاق پدر خود و چهار صد تن فتنچگی برای نبرد با انگلیسها به بوشهر در قلعه بهمنی آمدند و بعد پدر و پسر به اتفاق شیخ حسین خان چاه کوتاهی باتفنگ‌های فتیله‌ای خود از یک طرف و انگلیسها مجهز به توپ‌ها و تفنگ‌های مدرن از طرف دیگر جنگ را آغاز کردند، احمدخان در این جنگ رشادت و دل‌آوری خاصی از خود نشان داد و هفتصد و چهل تن از سپاه انگلیس در این جنگ به هلاکت رسیدند و احمدخان نیز در این جنگ شهید شد.

خبر آمد که دشتستان بهار است

زمین از خون احمد لاله‌زار است

الا ای مادر پیرش کجائی

که احمد يك تن و دشمن هزار است

× احمدخان تنگستانی

۱- مهدی بامداد. پیشین. ج ۱ ص ۷۹. محمدحسین رکن‌زاده آدمیت.

دلیران تنگستانی تصنیف محمدحسین آدمیت. تهران، آوا، ۱۳۲۷ ص ۴۸-۴۹.

تنگستانی ، باقر ، قرن ۱۳ ق . ۱

باقرخان تنگستانی ازروسا وبزرگان و دلاوران تنگستان بوده
ودر سال ۱۲۷۱ ق. که طهماسب میرزامویدالدوله حکمران فارس بود
یکفوج ازتنگستانی‌ها بسرکردگی باقرخان درپادگان بندرعباس تعلیم
میدیدند. باقرخان وقتی ازجنگ انگلیس و ایران درسال ۱۲۷۳ اطلاع
یافت بلافاصله باچهارصد نفرتفنگچی خوددر قلعه بهمنی بوشهربرای
نبرد بانگلیس‌ها حاضرشد. بطوریکه دربالا ذکر گردید تنگستانی‌ها
دلاوریها ازخود نمایان ساختند. درآخرجنگ را بهنبردن به تن مبدل
ساختند تنگستانی‌ها باکارد وشمشیر بادشمن مبارزه کردند ودرحدود
۷۴۰ نفر ازآنها را ازپادرآوردند. دراین جنگ تنگستانی‌ها فقط ۷۲ نفر
شهید دادند بطوویکه ذکر شد فرزند برومند باقرخان واحمدخان نیز
جزو این ۷۲ نفر بوده است.

X باقرخان تنگستانی

توحید اسماعیل بن محمدشفیع ۱۲۴۶ - ۱۲۸۶ ق . ۲

پنجمین فرزند محمدشفیع وصال شیرازی است که در علوم و
خط و کتابت مقام والا داشته وانواع خطوط راینیائی مینوشته است.
ایشان دروبای عمومی شیراز فوت کرده است.

۱- مهدی بامداد پیشین. ج ۱ ص ۱۷۵-۱۷۶؛ محمدحسین آدمیت، پیشین.

ص ۴۴-۴۹.

۲- محمدحسین رکنزاده ، آدمیت. دانشمندان وسخنسرایان فارس ج ۲

ص ۵۰ - ۵۵. مهدی بامدادپیشین. ج ۶ ص ۳۰ - ۴۰؛ محمدعلی مدرس خیابانی.

پیشین. ج ۱ ص ۳۵۵ ج ۶. ص ۳۲۸ - ۳۲۹؛ رضاقلی هدایت پیشین. ج ۴.

ص ۱۹۴-۱۸۶.

× میرزا اسماعیل ، توحید

جلال‌الدین میرزای قاجار، شاهپور ایران ۱۲۳۴-۱۲۸۹ ق. ۱.

پسر پنجاهم فتح‌ملیشاه و مولف کتاب تاریخ‌نامه خسروان بفارسی سره است، وقتی میرزا ملکم‌خان در سالهای ۱۲۷۳ - ۱۲۷۸ انجمن فراماسونی را در ایران تاسیس کرد، یکی از شاهزاده‌های بایمان باین انجمن که در عین حال مردی مطلع و دانشمندی نیز بوده همانا جلال‌الدین- میرزا بود که مرتباً در جلسات شرکت داشت و یکی از اعضاء پروپاقرص این انجمن بحساب میامده است. این شاهزاده به این علت مورد بغض و عداوت شاه قرار گرفت و خانه‌نشین شد.

× جلال‌الدین میرزا

جلوه ، ابوالحسن بن محمد ۱۲۳۸ - ۱۳۱۴ ق. ۲

از اکابر فلاسفه اسلامی بوده و در مدرسه دارالاشفا ۴۱ سال بتدریس کتابهای ابوعلی سینا و ملاصدرا پرداخته است. از تالیفات ایشان ۱- اثبات‌الحر که جوهریه ۲- دیوان اشعار که چاپ شده است ۳- ربط الحادث بالقدیم و چند کتاب دیگر است.

× طباطبائی زواره‌ای ابوالحسن

× جلوه ، سید ابوالحسن

× میرزا ابوالحسن ، جلوه

۱- خان بابامشار. پیشین. ج ۲ ص ۳۶۳. مهدی بامداد پیشین. ج ۱ ص

۲۵۴ - ۲۵۵. رضاقلی هدایت. پیشین. ج ۱ ص ۳۵-۳۶

۲- محمدعلی مدرس خیابانی. پیشین ج ۱. ص ۴۱۹ - ۴۲۰؛ مهدی

بامداد. پیشین ج ۱ ص ۴۱-۴۰؛ امیرمسعود سپهرم. پیشین. ص ۳۲۵.

چاه کوتاهی ، حسین ۱۳۳۳ ق. ۱

شیخ حسین چاه کوتاهی از روسای چاه کوتاه و از یاران تنگستانی‌ها در تمام سنوات جنگ ایران و انگلیس در آن دوره بوده است، شیخ حسین در آخرین دوره جنگ خود با انگلیس در سال ۱۳۳۳ از روی عقیده و ایمان راسخ نبرد کرد و با دو فرزند از شش فرزند دلاور خود شهید گردید .

× شیخ حسین عرب دموخ چاه کوتاهی

× شیخ حسینخان

× عرب دموخ چاه کوتاهی ، شیخ حسین

حبیب اصفهانی - ۱۳۱۱ ق. ۲

بنابنوشته آقای مهدی بامداد میرزا حبیب اصفهانی (دستان) مترجم کتاب حاجی بابا تالیف جیمز موریر از فرانسه در سال ۱۳۰۳ می باشد. میرزا حبیب (از سال ۱۲۸۳ - ۱۳۱۱) استاد زبان و ادبیات فارسی در مکتب سلطانی اسلامبول و عضو معارف اسلامبول بوده است ، نامبرده دارای معلومات سرشار بوده. از تالیفات دیگر این مرد بزرگ تاریخ خط و خطاطان، دستور زبان فارسی بنام (دستور سخن)، غرائب عجائب ملل، دیوان شعرو چند اثر دیگر می باشد، گویانکه اولین بار نام دستور و قاعده آنرا ایشان تدوین کرده اند و نیز این مرد دانشمند در اواخر عمر

۱- محمد حسین آدمیت. فارس و جنگ بین المللی اول . تهران، اقبال و

شرکاء، ۱۳۴۹. ص ۲۴۰ - ۲۴۴ ، مهدی بامداد. پیشین، ج ۱. ص ۳۸۹

۲- محمد حسین رکن زاده آدمیت . دانشمندان و سخنسرایان فارس. ج ۲

ص ۵۰۶ - ۵۰۷. مهدی بامداد . پیشین. ج ۶ ص ۱۸۶ - ۱۸۷؛ محمد علی

مدرس خیابانی، پیشین. ج ۲ ص ۲۱۲

بی تخلص شعر میگفته است. دیوان اشعارش چاپ شده است.

X میرزا حبیب، اصفهانی

X اصفهانی، میرزا حبیب.

X دستان، حبیب

X اصفهانی، حبیب

حقایق نگار خورموجی، جعفر بن محمد - ۱۳۰۱ ق.

از مورخین و نویسندگان قرن سیزدهم هجری است و در دربار ناصرالدین شاه میزیسته است. حقایق نگار تالیفی بنام حقایق الاخبار ناصری در ذکر تاریخ قاجاریه تا سال ۱۲۸۴ نوشته و تنها کسی است که شهادت میرزاتقی خان امیر کبیر را بامر ناصرالدین شاه و بدست حاج علی خان حاجب الدوله صریحاً نگاشته است. اثر دیگر او آثار جعفری است.

X میرزا جعفر حقایق نگار خورموجی

X خورموجی، جعفر

حکیم محمود بن محمد شفیع، ۱۲۳۴ - ۱۲۷۴ ق.

دومین فرزند وصال بوده در شیراز متولد شده دانشمند و شاعر و خوشنویس بود بابرادران خود نیز به هندوستان سفر کرده و هر وقت از نوشتن فراغت میکرده بدرمان بیماران می پرداخته است. مثنوی مولوی و دیوان خاقانی، دیوان انوری و دیوان خواجه حافظ را با خط

۱- محمد حسین رکنزاده آدبیت، دانشمندان و سخنسرایان فارس. ج ۲.

ص ۲۸۶ - ۲۸۷. خانبا با مشار. پیشین ج ۲. ص ۳۱۵

۲- محمد علی مدرس خیابانی. پیشین ج ۲. مهدی بامداد. پیشین ج ۶.

ص ۲۵۷ - ۲۵۹.

بسیار زیبای خود نوشته است و دیوان سنائی را نیز تانیمه کتابت کرده است.

× میرزا محمود حکیم .

حکیم قبلی ، محمد بن عبدالصبور قرن ۱۳ ق .^۱

میرزا محمد طبیب معروف به حکیم قبلی از فضلا و ادبا و اطباء دوره ناصرالدین شاه بحساب میاید که از اهالی آذربایجان بود و چندین تالیف سودمند دارد از آن جمله تعلیم نامه در عمل آبله زدن ترجمه ای از کتاب کرمیک انگلیسی، مجمع الحکمتین و جامع الطیین و کتاب مبسوطی در علم تشریح که بنام ناصرالدین شاه تالیف کرده و در تهران چاپ شده است.

× محمد قبلی ، ملا

× قبلی ، محمد

حیرت ، اسماعیل بن محمد علی ۱۲۵۴ - ۱۳۱۶ ق .^۲

مترجم معروف تاریخ ایران تالیف سرجان ملکم از انگلیسی به فارسی که دوبار در بمبئی به طبع رسیده است. نامبرده در همان شهر نیز فوت کرده است.

× حیرت طهرانی ، اسمعیل

× حیرت میرزا

خاقانی محلاتی : حبیب الله ز قرن ۱۳ ق .^۳

۱- غلامحسین مصاحب . پیشین . ص ۸۶۱؛ مهدی بامداد . پیشین .

ج ۳ . ص ۲۴۰ - ۲۴۱ .

۲- غلامحسین مصاحب . پیشین . ص ۸۷۲؛ مهدی بامداد . پیشین ج ۱

ص ۱۳۱ . خانبا با مشا . پیشین . ج ۱ ص ۵۸۵ .

۳- رضاقلی هدایت . پیشین . ج ۴ ص ۲۴۰ ؛ محمد حسن اعتماد السلطنه

المآثر والاثار . ص ۲۰۵

میرزا حبیب‌اله محلاتی متخلص به خاقانی از شعرا و خوشنویسان بوده و برادر کوچک فرج‌اله منشی متخلص به طرفه و ملقب به خازن- الاشعار است. مدتی نیز بنام حبیب تخلص میکرد. بعدها بدربار ناصر- الدین شاه راه یافت و از زمره مداحان شاه بود، شاه به او تخلص خاقان داده است که معروف به خاقانی محلاتی شده است .

× محلاتی ، حبیب‌اله

× حبیب ، حبیب‌اله

× خازن الاشعار ، حبیب‌اله

خوانساری، محمدباقر بن زین‌العابدین ۱۲۲۶ - ۱۳۱۳ ق. ۱
مردی فاضل و اهل تحقیق بوده، از تالیفات ایشان کتاب روضات الجنات فی احوال العلما و سادات می باشد که تا کنون چند بار چاپ شده است، و همچنین احسن العطیه فی شرح الالفیه اشمیه وارجوزه در اصول فقه و چند اثر دیگر است .

× صاحب روضات ، محمدباقر

× میر محمدباقر ، اصفهانی

خوشنویس ، غلامرضا - ۱۳۰۴ ق. ۲

از اساتید فن خط بوده و قسمتی از کتیبه مسجد سپهسالار جدید جنب مسجد شورایملی بخط اوست. میرزا غلامرضا شعر نیز میگفته است و تخلصش غزال بوده است.

۱- محمدحسن خان اعتمادالسلطنه. الماثر والاثار. ص ۱۶۱. مهدی بامداد

پیشین ج ۵. ص ۲۱۷. محمدعلی خیابانی. پیشین. ج ۳. ص ۳۶۶ ج ۲ ص ۱۹۰

۲- مهدی بامداد. پیشین. ج ۳. ص ۱۱-۱۲

محمدحسن اعتمادالسلطنه. الماثر والاثار. ص ۲۰۳.

× غزال ، غلامرضا
× میرزا غلامرضا ، خوشنویس

داوری ، محمد بن محمد شفیع ۱۲۳۸ - ۱۲۸۲ ق. ۱

سومین پسر وصال است که مردی دانشمند و شاعر و هنرمند و خوشنویس بوده است . در نقاشی و تذهیب نیز یکی از اساتید محسوب میشده است. در ریحانة الادب تاریخ وفات داوری ۱۲۸۴ ذکر شده است .

× داوری ، شیرازی ، محمد

دهقان سامانی ، ابوالفتح - ۱۳۲۶ ق. ۲

از شعرای عهد ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه است از اهالی قریه سامان در شمال قریه چهار محال بختیاری در سمت غربی اصفهان میباشد . کتاب الف لیله را بنام میرزا سلیمان خان شیرازی ملقب به رکن- الملک به پارسی نظم کرده این اشعار در نظم وزن و بحر خفیف است و در تهران چاپ شده است.

× ابوالفتح خان ، دهقان
× دهقان ، ابوالفتح
× سیف الشعرا ، ابوالفتح

۱- محمدحسین رکنزاده آدمیت. دانشمندان و سخنسرایان فارس ج ۲ .

ص ۵۰۶ - ۵۰۷؛ مهدی بامداد. پیشین ج ۶ ص ۱۸۶-۱۸۷.

۲- محمد علی مدرس خیابانی . پیشین. ج ۲ ص ۲۴۳؛ مهدی بامداد .

پیشین. ج ۱ ص ۴۶. غلامحسین مصاحب. پیشین. ج ۱ ص ۱۰۱۶

ربانی ، محمدحسین ۱۲۶۲ - ۱۳۴۵ ق. ۱

میرزا محمدحسین قریب ملقب به شمس العلماء و متخلص به ربانی است. چندی ریاست مدرسه علمیه و قاجاریه را عهده دار بود . و در مدرسه سیاسی نیز تدریس میکرد. نامبرده دارای تالیفاتی نیز میباشد، از آن جمله کتاب ابداع البدایع در علم بدیع است.

X شمس العلماء محمدحسین

X قریب ، محمدحسین.

ریاض ، جعفر قرن ۱۳ ق. ۲

از فضلا و نویسندگان و شعرا و خوشنویسان و موسیقی دانان این زمان بود که تولد و وفاتش دقیقاً بدست نیامد. بعلت تبهر در ریاضیات تخلص به ریاض دارد.

ریاض غالباً به سختی و عسرت و نامرادی زندگی کرده و از هنر و دانش خویش چندان بهره ای نگرفته، تالیفات ریاض عبارت است از: دیوان غزلیات که در سال ۱۳۱۳ خورشیدی به چاپ رسیده . کتاب گنج شایگان به شیوه گلستان ، ریاض الادب رساله ای است در موسیقی و رساله جدید و عدیده و برخی منشآت که بدوستان خود نوشته است.

X میرزا جعفر همدانی

X بدیع الزمان ثانی

X همدانی ، جعفر

۱- مهدی بامداد . پیشین. ج. ۵. ص ۲۳۶ - ۲۳۷؛ محمدعلی مدرس

خیابانی . پیشین. ج ۱ ص ۴۳۰

۲- مهدی بامداد. پیشین. ج. ۶. ص ۶۵-۶۶؛ محمدحسن اعتماد السلطنه.

الماثروالاثر. ص ۲۰۵. رضاقلی هدایت. پیشین. ج ۴ ص ۳۳۱

سامانی ، حسن بن حبیب الله ۱۲۸۵ . ق. ۱

میرزا حسن سامانی شیرازی پسر قاآنی معروف از فضلای او آخر قرن سیزدهم هجرت میباشد که در دانش و لغت فرانسه و حکمت طبیعی و بعضی صنایع مرتبتی بزرگ دارد و در عنفوان جوانی فوت کرده است.

X سامانی شیرازی ، حسن

X میرزا حسن سامانی شیرازی

ساوجی ، ابوالفضل بن فضل الله - ۱۳۱۲ ق. ۲

از اطباءى حاذق و از جمله چند نفر دانشمندی است که در تالیف «نامه دانشوران» و سایر کتب منسوب به محمد حسن خان اعتماد السلطنه دست داشته است. بین این دانشمند و حاجی شیخ مهدی شمس العلماء عبدالرب آبادی قزوینی رقابت سخت بوده است. اعتماد السلطنه در یادداشت های روزانه خود مینویسد: «امروز جزوه های نامه دانشوران را که یکسال بود بحضور نبرده بودم، با حاجی میرزا ابوالفضل حضور بردم شاه با حاجی زیاد اظهار مرحمت فرمود. خلعت هم التفات فرمودند.» ابوالفضل ساوجی در خط نستعلیق نیز ممتاز بوده است .

X حاجی میرزا ابوالفضل ، ساوجی

X ابوالفضل ساوجی

-
- ۱- علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، تالیف علی اکبر دهخدا زیر نظر محمد معین. تهران. مجلس شورای ملی ، دانشکده ادبیات، ۱۳۲۵ . ج. ۳. ص ۱۹۱؛ مهدی بامداد. پیشین. ج ۶ ص ۸۰-۸۱؛ رضاقلی هدایت. پیشین ج ۴. ص ۴۲۲-۳۵۲؛ محمدعلی مدرس خیابانی. پیشین. ج ۲ ص ۴۲۵
- ۲- مهدی بامداد. پیشین ج ۱ ص ۵۴؛ محمدعلی مدرس خیابانی. پیشین ج ۲. ص ۴۱۷-۴۱۸؛ محمد حسن اعتماد السلطنه، الماثر والاثر. ص ۲۰۲.

سبزواری ، هادی بن مهدی ۱۲۲۲ - ۱۲۸۹ ق.^۱
 از حکما و دانشمندان بزرگ ایران است و تالیفات زیادی دارد.
 این دانشمند بزرگ شعر نیز میسروده و به اسرار تخلص میکرده است .
 از تالیفات ایشان اسرار الحکم ، اسرار العباد ، اصول الدین و دهها
 تالیف دیگر است.

× اسرار

× حاج ملاهادی سبزواری

سپهسالار، حسین بن نبی ۱۲۴۲ - ۱۲۹۸ ق.^۲
 حاجی میرزا حسین خان صدر اعظم که اصلا اجداد او از اهل
 علی آباد مازندران بوده اند. میرزا حسین خان شخصی وارد در امور و
 باسواد بوده است .

در سال ۱۲۹۴ يك قانون نظامی مفصلی نگاشت، متأسفانه این
 قانون که تا اندازه ای مفید برای حکام و ولایات و سایر طبقات بود مورد
 استفاده قرار نگرفت، از جمله کارهای دیگر حسین خان انتشار روزنامه ای
 بنام وطن بوده است .

مدرسه سپهسالار و بهارستان از بناهای این شخص میباشد. تاریخ
 ۱۲۸۸ که مصادف با صدارت مشیرالدوله و قحطی در ایران بود،
 مشیرالدوله تمام مساعی خود را برای کمک مردم انجام داد ، درباره

۱- محمد علی مدرس خیابانی . پیشین. ج ۲ ص ۴۲۲-۴۲۷؛ محمد حسن
 اعتماد السلطنه. الماثر والاثر. ص ۱۴۶-۱۴۷ . مهدی بامداد پیشین. ج ۵. ص
 ۳۲۶-۳۲۷.

۲- مهدی بامداد. پیشین. ج ۱ ص ۴۰۶-۴۲۶ محمد حسن اعتماد السلطنه.
 صدر التواریخ. ص ۲۶۰ - ۲۸۱ ؛

این شخص مشهور است که تا صدر اعظم بوده هیچوقت رشوه قبول
نمیکرده ولی بعد از معزول شدن از صدارت رشوه قبول میکرده و حریص
شده بود و نیز تمایل خاصی به قطب انگلیس داشته است.

X میرزا حسین خان ، مشیرالدوله

X صدراعظم ، حسین خان.

X وزیر لشکر، حسین خان

X سپهسالار اعظم حاجی میرزا حسین خان

X مشیرالدوله ، حسین بن نبی

سپهسالار، محمد بن امیر - ۱۲۸۴ ق.^۱

میرزا محمد خان قاجار دولو کشیکچی باشی پسر دوم امیر خان
سردار و خاله زاده عباس میرزا بود. سمت های مختلفی در زمان ناصرالدین
شاه داشت در سال ۱۲۸۱ بمدت کوتاهی نیز صدراعظم شد ولی بیشتر
در پست وزارت جنگ بود که به سپهسالار مشهور و ملقب شده است از
آثار خیریه او بنای مدرسه ای است عالی در حیات شاهی تهران که مدرسه
مزبور معروف است به مدرسه سپهسالار قدیم. سپهسالار در اواخر سال
۱۲۸۴ به اجل مشکوک در خراسان فوت کرد. وی، مردی متدین و منظم
و جدی بود .

X قاجار دولو کشیکچی باشی ، محمد

X میرزا محمد خان قاجار

سپهر ، محمد تقی بن محمد علی . ۱۲۰۷-۱۲۹۷ ق.^۲

(۱) - محمد حسن اعتماد السلطنه . صدرالتواریخ . ص ۲۴۷ - ۲۵۹ ؛

مهدی بامداد . پیشین . ج ۳ ص ۲۲۸-۲۳۲ .

(۲) - محمد حسن اعتماد السلطنه . صدرالتواریخ . ص ۵۷ . مهدی بامداد

پیشین ج ۳ . ص ۳۲۱ - ۳۱۹ . محمد علی مدرس خیابانی پیشین . ج ۲ ص ۴۳۷

ص ۱۲۹ - ۱۳۰ . محمد حسن خان اعتماد السلطنه الماثر والاثر . ص ۱۸۷ .

میرزا محمد تقی مستوفی، فرزند آخوند ملا محمد علی کاشانی ملقب به لسان الملك و متخلص به سپهر است. سپهر در عهد محمد شاه مداح خاص شاه و منشی دیوان بود و از طرف دربار به نوشتن کتاب ناسخ التواریخ ماموریت یافت که تاریخ عمومی است و تا سال ۱۲۷۳ ق. امتداد دارد. سپهر در سال ۱۲۷۲ به اقب لسان الملك ملقب گردیده است. از تالیفات دیگر سپهر براهین العجم و جنگ التواریخ و چند اثر دیگر است.

× لسان الملك ، سپهر

سروش اصفهانی، محمد علی بن قنبر علی ۱۲۲۸-۱۲۸۵ ق^۱ از فحول شعرای دوره ناصر الدین شاه بشمار است از همان اوان ولیعهدی ناصر الدین شاه در تبریز در خدمت بوده است و بعدها ملقب به شمس الشعرا شد. از آثار او ترجمه‌ی پارسی اشعار و عربی الف الیله عربی است که به شعر فارسی فصیح و بلیغ ترجمه شده است. و آثار شعری دیگر از قصاید و فتحنامه و مثنویها (اردیبهشت نامه - ساقی نامه - الهی نامه) و کتابی بنام شمس المناقب، روضة الانوار و زینه المدايح است. دیوان کامل ایشان هنوز چاپ نشده است.

× سروش سدهی اصفهانی ، محمد علی

× سروش ، میرزا محمد علی

× شمس الشعرا ، سروش اصفهانی

× محمد علی خان ، سروش

(۱) - محمد علی مدرس خیابانی. پیشین. ج ۳ ص ۲۰ رضاقلی هدایت .

پیشین ج ۴. ص ۴۰۶ - ۴۲۹. مهدی بامداد . پیشین ج ۳. ص ۴۳۲ - ۴۳۳.

یحیی آرین پور . پیشین. ج ۱ ص ۸۶-۹۳.

سلطان القرائی ، عبدالرحیم بن ابوالقاسم ۱۲۵۵ - ۱۳۳۷ ق^۱
 از اکابر قراء نامی زمان خود که در علم تجوید و قرائت قرآن
 وحید عصر و مایه‌ی افتخار آذربایجان و استاد کل بوده ، از آثار قلمی
 سلطان القراء ۱. حاشیه مقدمه جزری ۲. الدرر المنثور در علم تجوید
 میباشد. سال وفاتشان را چنین بنظم آورده‌اند.

حضرت سلطان القراء راد شیخ عبدالرحیم
 آنکه اندر سینه‌اش از علم و دین دریا برفت
 همچو انجم صبح روز نوزدهم ماه صیام
 يك هزار و سیصد و سی و شش از دنیا برفت
 X سلطان القراء ، عبدالرحیم
 X قاری قرآن ، عبدالرحیم

سنگلاخ خراسانی ، محمد علی ۱۱۸۴ - ۱۲۹۴ ق.^۲
 میرزا سنگلاخ اصلا خراسانی بوده و از شعرا و عرفا و خوشنویسان
 دوره ناصرالدین شاه نیز بحساب می‌آمد که در سال ۱۲۹۴ نزدیک به
 سن ۱۱۰ سالگی در تبریز وفات یافت و در بقیعه امامزاده ابراهیم بخاک
 سپرده شده است.

سنگلاخ در خط نستعلیق استاد مسلم بود و در تمام عمر زن اختیار
 نکرد. از آثار او امتحان الفضلا در تذکره خطاطین و درج جواهر ،
 سیاحت نامه و صراط السطور و مداد الخطوط میباشد.

(۱) - غلامحسین مصاحب. پیشین. ص ۱۳۲۴؛ محمد علی مدرس خیابانی.
 پیشین. ج ۳ ص ۶۱؛ علی اکبر دهخدا. پیشین ج ۳ ص ۵۹۳
 (۲) - محمد علی مدرس خیابانی. پیشین. ص ۲۳۹؛ محمد حسن اعتماد
 السلطنه. المآثر و الآثار. ص ۲۱۶؛ مهدی بامداد. پیشین. ج ۶ ص ۲۲۴.

× میرزا سنگلاخ خراسانی

شریعتمدار، علی بن محمد جعفر - ۱۳۱۵ ق^۱

از افاضل علمای امامیه عصر خود بود و تالیفات بسیاری دارد، از جمله اینکه آئینه جهان نما و انیس الغربا، ایضاح التحریر و چند اثر دیگر. صاحب ریحانه الادب و الماثر و لآثار اشاره کرده اند که جامع ناصری را این شخص بدستور ناصرالدین شاه تالیف کرده است.

× شریعتمدار استرآبادی تهرانی، علی

× میرزا علی شریعتمداری استرآبادی

× شیخ علی مجتهد شریعتمداری

× مجتهد شریعتمدار، علی

شریعتمدار، محمد حسن بن محمد جعفر ۱۳۱۸ ق^۲

شیخ محمد حسن برادر کوچکتر شیخ علی میباشد ایشان نیز مثل برادر مردی فاضل و درس خوانده بوده است. او در سال ۱۳۱۸ ق. در تهران در گذشته است.

× شریعتمدار استرآبادی، محمد حسن

× شریعتمدار استرآبادی تهرانی، محمد حسن

× شیخ محمد حسن شریعتمداری

شعراى اصفهانی، ظاهر ۱۲۲۴-۱۲۷۵ ق^۳

۱- محمد علی مدرس خیابانی. پیشین- ج ۳ ص ۲۱۰؛ محمد حسن اعتماد- السلطنه. الماثر و لا اثار. ج ۳ ص ۱۴۹.

۲- محمد علی مدرس خیابانی، پیشین ج ۳ ص ۲۱۰؛ مهدی بامداد. پیشین ج ۶ ص ۲۲۴

۳- محمد علی مدرس خیابانی. پیشین ج ۳ ص ۲۲۵؛ مهدی بامداد. پیشین. ج ۲ ص ۱۸۶ ج ۵ ص ۱۲۸

نامبرده از اولاد شیخ زاهد گیلانی است که پدران او در اصفهان در جزء مشایخ وقضات آن شهر بوده اند، وی مولف تذکره گنج شایگان است که جلد اول آن را در سال ۱۲۷۳ ق. بنام میرزا آقانوری صدراعظم رذل و خائن تالیف کرده است.

X اصفهانی، طاهر

X اصفهانی، میرزا طاهر

X میرزا طاهر اصفهانی

شمس الشعراء، سام میرزا بن محمد قلی ۱۳۰۹ ق. ۱.
پسر شانزدهم محمد قلی میرزا ملک آراء که پس از در گذشت میرزا محمد علی خان سروش اصفهانی در سال ۱۲۸۵ ق. ملقب به شمس- الشعراء شد که پس از در گذشت میرزا محمود تقی کاشانی سپهر لسان الملك، در اعیاد و سایر ایام تبریک انشاد قصاید در مجلس سلام عام در حضور ناصرالدین شاه قصیده میخواند.

X سام میرزای قاجار

شوریده محمد تقی بن عباس ۱۲۷۴-۱۳۴۵ ق. ۲.
با وجود اینکه شاعری توانا بوده ولیکن مردی پیشه ور بوده است در سن ۷ سالگی بواسطه عارضه آبله از هر دو چشم نابینا گشت. غزل های شوریده بسیار معروف است و در مدح ناصرالدین شاه قصایدی نیز گفته است. دیوان شوریده بچاپ رسیده است.

۱- محمد حسن اعتماد السلطنه، الماثر والاثار، ص ۱۹۰؛ مهدی بامداد.

پیشین ج ۲ ص ۵۸

۲- مهدی بامداد. پیشین ج ۳ ص ۳۲۷-۳۲۸؛ محمد حسین رکن زاده

آدمیت. دانشمندان و سخنسرایان پارس ج ۳ ص ۳۶۳-۳۲۳

× فصیح‌الملک شیرازی، محمدتقی
 × مجدالشعرا، محمدتقی
 × شوریده شیرازی، محمدتقی
 × میرزا محمدتقی فصیح‌الملک شیرازی

شهاب اصفهانی، نصرالله ۱۲۵۴-۱۲۹۱ ق.^۱

میرزا نصراله شهاب اصفهانی از بزرگان شعرای دوره ناصری است. اشعار بسیار از قصیده و قطعه و مثنوی سروده است. دیوان شهاب هم اکنون موجود است.

× شهاب، نصراله
 × تاج‌الشعرا، نصراله
 × میرزا نصراله، شهاب اصفهانی
 × نصراله شهاب اصفهانی

شیبانی، فتح‌الله بن کاظم ۱۲۴۱-۱۳۰۸ ق.^۱

یکی از هوشمندان واقعی و شاعر توانای این دوره است. از آثار شیبانی ترجمه‌حالی از خود او به نام مقالات ابونصر شیبانی و مقدار زیادی اشعار از قصاید و غزلیات و قطعات و رباعیات در مجموعه‌هائی بنام درج در رفیع و ظفر، گنج و گهر مسعود نامه، تنگ شکر، زبده الاثر، شرف‌الملوک، کامرانیه یوسفیه خطاب فرخ و چند اثر دیگر گرد آمده است. و منتخباتی از آنها در سال ۱۳۰۸ در استانبول چاپ شده است.

۱- رضا قلی‌خان هدایت. پیشین ج ۴ ص ۴۷۶-۴۸۶

یحیی آراین‌پور. پیشین ج ۱ ص ۷۹-۸۲

۲- یحیی آراین‌پور. پیشین. ج ۱. ص ۱۳۳-۱۴۴. مهدی بامداد.

پیشین. ج ۳ ص ۵۵.

× شیانی ابونصر فتح‌اله

× ابونصر فتح‌اله شیانی

شیخ‌الرئیس، ابوالحسن بن محمد تقی ۱۲۶۴ - ۱۳۳۶ ق. ۲.

شاهزاده ابوالحسن میرزا معروف به شیخ‌الرئیس و متخلص به حیرت پسر محمد تقی میرزا حسام‌السلطنه پسر هشتم فتح‌علیشاه قاجار بوده از فضلا و ادبای مشهور و مشهورتر از همه خطیب بودن اوست. که شیخ‌الرئیس گفته میشده است که بعدها جزو خطبای مشهور آزاد یخواه مشروطه گردید.

× ابوالحسن میرزا شیخ‌الرئیس

× حیرت فتح‌اله

صدیق‌الملک، عبدالغفار - ۱۲۹۵ ق

در زمان ولیعهدی ناصرالدین شاه‌الله باشی او بود. و از علوم بهره کامل داشته. در سال ۱۲۷۷ وزیر مختاری ایران در روسیه منصوب گردید. صدیق‌الملک مردی متدین و صاحب ذوق و عرفان و خوشنویس بود نسخ و نستعلیق را نیکو مینوشت از آثار قلمی او شرحی به نهج-البلاغه باخط زیبای این مرد بیادگار مانده. نامبرده در تبریز وفات یافته.

× صدیق‌الملک غفار

۱- مهدی بامدادا پیشین. ج ۱ ص ۴۲-۴۳؛ خان بابا مشار. پیشین. ج ۱ ص ۱۵۶-۱۵۷. محمد علی مدرس خیابانی پیشین. ج ۲ ص ۷۱۸ ج ۳ ص ۳۲۱-۳۲۲.

۲- محمد حسن اعتمادالسلطنه. الماثر و لا ئارص ۲۱۱ - ۲۲۲؛ مهدی بامدادا، پیشین. ج ۶ ص ۱۷۱ - ۱۷۲. حافظ حسین کر بلائی تبریزی. روضات-الجنان و الجنات الجنان تألیف حافش حسین کر بلائی تبریزی معروف به ابن کر بلائی تصحیح و تعلیق جعفر سلطان القرائی. تهران، ترجمه و نشر کتاب ۱۳۴۴ ۱۳۴۹. ج ۲. تکلمه و استدراک. ص ۶۶۸.

× میرزا غفارخان صدیق‌الملک

× عبدالغفار . صدیق‌الملک

صراف، رضا - ۱۳۲۵ ق.

مردی شاعر و فاضل و آذربایجانی بود. دیوان او که مرکب از پارسی و ترکیست در سال ۳۴۴ در تبریز چاپ شده است.
× حاجی رضا صراف

صفی‌علیشاه، حسن بن محمدباقر ۱۲۵۱ - ۱۳۱۶ ق.

متولد شهر اصفهان بوده و در سال ۱۲۸۸. ق بسمت نمایندگی درویش بعنوان شیخ مجاز دردستگیری از طرف حاج آقا محمدمنور علیشاه بتهران آمد در سال ۱۲۹۴ ق. یکی از خواص مریدان وی قطعه زمینی به مساحت ۲۰۰۰ ذرع به او تقدیم نمود. در همین سال درتهران خانقاهی وسیع برای خود ترتیب داد که امروز خیابان معروف به - صفیعلیشاه و خانقاه از دو ضلع شرقی و شمالی آن میگذرد. صفی‌علی شاه فاضل و محقق و شاعر و دانشمندی عالیمقام بوده از آثار او تفسیر منظوم قرآن و دیوان اشعار، بحرالحقایق، زبده الاسرار میزان‌المعرفه و چند تالیف دیگر مییابد.

× میرزا حسن. اصفهانی

× میرزا حسن. مرشد

× اصفهانی. حسن

۱- محمدعلی تربیت. دانشمندان آذربایجان. تهران، مطبعه مجلس، ۱۳۱۶.

ص. ۲۳؛ مهدی بامداد. پیشین؛ ج ۶ ص ۱۰۴

۲- مهدی بامداد. پیشین. ج ۱ ص ۳۳۹ - ۳۴۱؛ محمد علی مدرس

خیابانی. پیشین ج ۳. ص ۳۶۰ - ۳۶۷.

طالبوف: عبدالرحیم بن ابوطالب ۱۲۷۲-۱۳۲۸ ق.

در تبریز متولد شده و بیشتر در قفقازیه عمر خود را سپری کرده و آنجا بسیار مشهور گردیده از اواخر دوره ناصری و مشروطیت در تنویر افکار مردم کوشیده است. از آثار او ترجمه پندنامه امپراطور روم، ترجمه فیزیک مختصر، ترجمه هیئت جدید فلاماریون، سفینه-طالبی، مسائل المحسنین، وسائل الحیات، پندنامه مارکوس، رساله هیئت جدید، ایصاحات در خصوص آزادی، سیاست طالبی و چندین اثر دیگر که بیشتر در استانبول بطبع رسیده است. طالبوف را باید از موسسین ساده نویسی دانست، طالبوف مردی بشر دوست و میهن-پرست واقعی بوده است.

X طالب اوف عبدالرحیم

طرب ابوالقاسم بن رضاقلی ۱۲۷۶-۱۳۲۰ ق.

متخلص به طرب فرزند رضاقلی خان همای شیرازی، یکی از شعرا و فضلا و خوشنویسان و هنرمندان بوده و در اصفهان متولد شده و در آنجا نیز وفات یافته است. طرب دارای دیوان اشعاری است که

۱- یحیی آرین پور. پیشین. ج ۱ ص ۲۸۷-۳۰۴؛ محمد علی مدرس خیابانی. پیشین. ج ۴ ص ۱۷. مهدی بامداد. پیشین. ج ۲- ص ۲۶۲-۲۶۳؛ احمد کسروی تبریزی. تاریخ مشروطه ایران. تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۳ ص ۴۲؛ محمد علی تربیت. پیشین. ص ۲۵۴-۲۵۵.

۱- محمد حسین رکنزاده، آدمیت دانشمندان و سخنسرایان فارس. ج ۲ ص ۵۲۱-۵۲۴. مهدی بامداد. پیشین ج ۵ ص ۱۱-۱۲. علی خیامپور، فرهنگ سخنوران تألیف علی خیامپور. تبریز. شرکت سهامی کتاب آذربایجان، ۱۳۴۰. ص ۱۳۵۶.

استاد جلال همائی فرزند آن مرحوم با مقدمه مشروح در سال ۱۳۴۲ شمسی در تهران بطبع رسانیده‌اند.

- X طرب شیرازی. ابوالقاسم د
- X میرزا ابوالقاسم محمد نصیر شیرازی
- X ملك الشعرا. ابوالقاسم

طسوجی، عبداللطیف - ۱۲۹۷ ق

یوی از نویسندگان و مترجمین خوب و مشهور ایران است که در سال ۱۲۵۹ ق. بر حسب دستور بهمن میرزا پسر چهارم عباس میرزا نایب السلطنه کتاب الف لیلہ را از عربی به فارسی ترجمه نمود. که برای اولین بار در سال ۱۲۶۱ ق. در تبریز چاپ سنگی شد. عبداللطیف طسوجی در سال ۱۲۶۴ ق در رکاب ناصرالدین شاه بتهران آمده است و از معلمین دوره ولیعهدی ناصرالدین شاه بشمار است.

- X ملا عبداللطیف: طسوجی
- X حاجی ملاباشی، عبداللطیف

ظل السلطان قاجار. شاهپور ایران ۱۲۶۶ - ۱۳۳۶ ق

پسر بزرگتر ناصرالدین شاه بود و از ولیعهد یعنی مظفرالدین شاه سه سال بزرگتر بود. بعلمت اینکه از زن عقدی متولد نشده بوده، با تمام طمع‌ها و هوس‌هایی که برای ولیعهد میخواست، بعلمی نتوانست.

-
- ۱- مهدی بامداد پیشین. ج ۲ ص ۲۷۵؛ یحیی آرین‌پور. پیشین. ج ۱ ص ۱۸۲ - ۱۸۵، محمد حسن اعتماد السلطنه. المائر والاثار ص ۲۰۲؛ محمد علی مدرس خیابانی. پیشین. ج ۴ ص ۵۶.
 - ۲- مهدی بامداد. پیشین. ج ۴ ص ۷۸ - ۱۰۰. مهدیقلی هدایت. پیشین ص ۱۴۹.

مسعود میرزا ملقب به ظلل السلطان آدم سفاک و بی رحمی بوده است و مدت‌ها با تمام قدرت در اصفهان، بختیاری، یزد فارس و بطور کلی در جنوب غرب با ظلم و بیداد حکومت راند. در اواخر کار فقط اصفهان حیطه حکومت وی بوده است. وی دارای تالیف مهمی بنام تاریخ و سرگذشت مسعودی است بنا بنوشته آقای بامداد فقط آن قسمتی که راجع بانواع شکارهاست قابل استفاده می‌باشد.

مسعود میرزای قاجار

عباس میرزای قاجار دوم، شاهپور ایران ۱۲۵۵-۱۳۱۴ ق.^۱

پسر دوم محمد شاه قاجار و برادر ناصرالدین شاه که محمد شاه خود توجه و علاقه زیادی بر عباس میرزا داشته و به ملک آراء شهرت یافته بود. در دوره ناصرالدین شاه مورد نظر و مقاصد و تحریکات دولت انگلیس قرار می‌گرفته است.

X ملک آراء عباس میرزا

X نایب السلطنه. عباس میرزا

عبدالرب آبادی، محمد مهدی بن غلامعلی - ۱۳۰۶ ق.^۲

شیخ مهدی عبدالرب آبادی از افاضل نامی دوره ناصرالدین شاه کتاب اصول الائمة اربعه لاهل السنه را بطرز زیبایی تالیف کرده است.

۱- محمد حسن اعتماد السلطنه. الماثر والاثار ص. ۱۹۱. مهدی بامداد.

پیشین. ج ۲ ص ۲۲۲-۲۲۸، مهدی قلی هدایت پیشین. ص ۷۹

۱- محمد رسن اعتماد السلطنه. الماثر والاثار ص ۱۶۹، محمد علی مدرس

خیابانی. پیشین. ج ۳ ص ۲۵۱؛ مهدی بامداد. پیشین. ج ۴ ص ۷۰۷

اودر معلومات فارسی و تاریخ عرب سرآمد اقران خود بوده است،

X عبدالرب آبادی شمس العلماء محمد مهدی

X میرزا محمد مهدی عبدالرب آبادی

X شیخ مهدی عبدالرب آبادی

X شمس العلماء محمد مهدی

عبرت، محمد علی بن عبدالخالق ۱۲۸۱ - ۱۳۲۱ ق.^۱

از جمله شعرا و خوش نویسان بود، علاوه بر دیوان اشعارش

بهترین تألیف او مدنیة الادب که بخط خوش خویش در شرح حال

شعراى معاصر نوشته است. و کتاب دیگری بنام نامه فرهنگیان نیز از

آثار اوست.

X مصاحبی نائینی، محمد علی

X عبرت نائینی، محمد علی

X عبرت نائینی، محمد علی

عشرت، مهدی بن روح الله ۱۱۸۲ - ۱۲۷۰ ق.^۲

میرزا مهدی ملك الكتب فراهانی متخلص به عشرت پسر میرزا

روح الله وعموزاده و داماد میرزا عیسی قائم مقام اول از خوش نویسان

شعراى این عصر بحساب میآید که در عین حال از رجال و مصادر مهم

امور این دوره نیز می باشد.

X میرزا مهدی ملك الكتاب

۱- مهدی بامداد. پیشین ج. ۳ ص. ۴۳۱. میر مسعود. سپهرم. پیشین.

ص ۳۳۷. رضاقلی، هدایت پیشین. ج. ۴ ص. ۷۰

۲- مهدی بامداد پیشین ج. ۴ ص ۱۶۸ - ۱۷۰. علی خیام پور بیظین. ص

۳۹۲. احمد خان ملك ساسانی. سیاستگران دوره قاجار. تهران، انتشارات

هدایت با همکاری بابک. ۱۳۴۹. ج. ۲ ص ۳۲۲ - ۳۲۴

× ملك الكتاب، مهدی

عنقا، ابوالفضل بن علی ۱۲۶۶ - ۱۳۳۳ ق. ۱.

شاعر و فاضل بود، وارد در سلك در اویش اویسیه بوده است. و با غلام حسین غفاری صاحب اخبار ارتباط و مراوده داشت. اشعاری که صاحب اختیار میگفت در بعضی جاها بنام او دیده شده که از ساخته‌های عنقای قزوینی است بنام صاحب اختیار ساخته است.

× عنقای قزوینی، ابوالفضل

× جلال‌الدین علی بن ابوالفضل عنقا ادیب

فروغی، محمد حسین بن مهدی ۱۲۵۵-۱۳۲۵ ق. ۲.

میرزا محمد حسین متخلص به ادیب و ملقب بفروغی و ذكاء الملك و معروف به میرزا فروغی از نویسندگان و شاعران نامور و از روشنفکران عصر خود بوده و در دستگاه اعتماد السلطنه منشی (نویسنده) روزنامه دولتی بوده است.

× ادیب اصفهانی، محمد حسین × ذكاء الملك، محمد حسین

× میرزا محمد حسین خان، فروغی × میرزا فروغی، محمد حسین

۱- خان بابا مشاره پیشین ج ۱ ص ۲۱۰ - ۲۱۱. مهدی بامداد.

پیشین.

ج ۲- ص ۹. مهدی بامداد. پیشین ج ۳ ص ۳۸۴ - ۳۸۸. امیر مسعود

سپهرم. پیشین ص ۳۲۷. محمد حسین اعتماد السلطنه. الماثر والاثر. ص ۱۸۹

علی خیام پور. پیشین ص ۴۴۵.

فرهاد میرزای، قاجار. ۱۲۳۳ ق.

فرهاد میرزا پسر پانزدهم عباس میرزا است و عموی ناصر-الدینشاه، از شاهزادگان فاضل و دانشمند، قاجاریه بوده است. به علت حمایت فرهاد میرزا از عباس میرزا ملک آرا، برادر ناصر-الدین شاه باوی عداوت و کینه داشت و هیچگاه شغل مهمی بوی واگذار نکرد. از این شاهزاده فاضل تألیفات زیادی باقی مانده که بسیاری از آنها چاپ و منتشر نشده است. آثار ادبی او کتاب هدایت السبیل که سفرنامه حج اوست. زنبیل که سفینه ایست مثل کشکول و قمعام زخار و صمصام بتار در مقتل حصرت حسین و چندین کتاب دیگر... و نیز کتاب جام جم در جغرافیا را از جغرافیای ویلیام پیناک ترجمه کرده است. و نصاب انگلیسی و فارسی و ترجمه خلاصه الحساب از عربی و فارسی بنام کنز الحساب از اوست

× معتمدالدوله، فرهاد میرزا

× نایب‌الایاله، فرهاد میرزا.

فرهنگ، ابوالقاسم بن محمد شفیع ۱۲۴۲ - ۱۳۰۹ ق.

وی چهارمین فرزند وصال است مانند پدر و برادران خود مردی

۱- محمد علی مدرس خیابانی. پیشین ج. ۵. ص ۲۳۱ - ۲۳۲؛ مهدی بامداد. پیشین. ج ۳-ص ۹۲-۹۳-خانبا با مشار. پیشین ج. ۱. ص ۴۷۲. یحی - آدین پور. پیشین. ج ۱ ص ۱۵۶ - ۱۶۵. محمد حسن اعتماد السلطنه. الماثر و الاثار. ص ۱۹۵. رضا قلی هدایت. پیشین. ج. ۱. ص ۹۵- محمد حسن السلطنه. صدرالتواریخ. ص ۴۸-۴۹.

- محمد علی مدرس خیابانی. ۲. پیشین ج. ۶. ص ۹-۱۰. خانبا با مشار. پیشین ج. ۱. ص ۲۷۲ محمد حسین رکن زاده، آدمیت. دانشمندان و سخن‌سرایان فارس. ج ۴. ص ۱۳۱-۱۳۵. رضا قلی هدایت. ص ۸۰۷ - ۸۱۵.

بسیار دانشمند، شاعر، خوشنویس و هنرمند بوده، در خط ثلث استاد
مبرز بوده است و خطوط هفتگانه را خوب میدانست، آثار او
عبارتند از:

۱. دیوان اشعار ۲. چهار جلد قران با چهار قسم خط که آنها را
تمام کرده است.

۳. شرح حدائق السحر رشید و طواط بطرز چهارمقاله عروضی
نظامی.

۴- فرهنگ، فرهنگ (کتاب لغت) ۵- رساله طب البلیه یا
سکنجیه.

X فرهنگ شیرازی، ابوالقاسم.

قاآنی، حبیب الله بن محمد علی ۱۲۲۳ - ۱۲۷۰ ق،^۱

پسر میرزا محمد علی گلشن است که در شیراز دیده برجهان
گشوده و او این شاعر ایرانی است که بزبان فرانسه آشنائی داشته است.
قاآنی غیر از دیوان کاملش، کتاب پریشان را به سبک گلستان ساخته و آثار
دیگری بنام عبرت الناظرین و رسالاتی در علم هندسه و نیز دیباچه‌های
زیادی در کتب و آثار مؤلفین عمعصر خود دارد دیوان قاآنی نخستین

۱- مهدی بامداد. پیشین. ج ۱. ص ۳۰۷ - ۳۱۰؛ محمد علی مدرس
خیابانی پیشین. ج ۴. ص ۳۸۹ - ۹۰؛ رضا قلی هدایت. پیشین. ج ۵. ص
۸۴۴ - ۸۸۶. یحی آرین پور. پیشین. ج ۱. ص ۹۳ - ۱۰۹. محمد حسن اعتماد
السلطنه الماثر والاثار. ص ۲۰۲؛ محمد حسن اعتماد السلطنه. صدر التواویرخ.
ص ۲۲۶ - ۲۲۷.

بار در سال ۱۲۷۴ چاپ شده است

× میرزا حبیب‌الله شیرازی

× مجتهد الشعرا، حبیب‌الله

× حسان العجم، حبیب‌الله

قدسی، محمد ۱۲۵۰-۱۳۲۱.

از فصلا و شعرا و خوشنویسان زمان خود بود که خط نستعلیق را بشیوه میرعماد می‌نوشت، در شیراز متولد شده و در شیراز در گذشته است، این مرد مناعت طبع داشت که با عزت نفس توأم بود و تمام عمر را در تنگدستی زندگی کرده است.

× حسینی، محمد

قرة العین، فاطمه بنت محمد ۲۳۳-۱۲۶۸ ق^۱

در قزوین متولد شده، زنی تحصیل کرده و شاعر بود. ادبیات و فقه و اصول را نزد پدر یاد گرفته و اما پیرو پیشوای شیخیان شیخ احمد بود و با او مراوده و مراسله پیدا کرد و بعدها موافق سیدعلی محمد باب شیرازی شده و مجدانه دعوت به آئین بایست نمود. این زن در شعر «طاهره» تخلص میکرد و زن ملامحمد برغانی شد. ولی بعزت اختلاف عقاید از هم جدا شدند، و بالاخره در اوائل سلطنت ناصرالدین شاه بعد از چهار و پنج سال زندانی شدن بقتل رسیده و در چاه انداخته شد.

۱- محمد حسین رکن‌زاده- آدمیت. دانشمندان و سخن‌سرایان فارس.

ج ۴ ص ۱۹۵؛ مهدی بامداد. پیشین. ج ۶. ص ۱۹۸.

× قره‌الین، زرین تاج × ام‌السلحه، قره‌الین
 × زینب فواز × طاهره قره‌الین
 × بدرالدجی، زرین تاج × شمس‌الضحی زرین تاج
 × زکیه. زرین تاج

کامران میرزای قاجار ۱۲۳۲ - ۱۳۰۷

پسر سوم ناصرالدین‌شاه ملقب به نایب‌السلطنه و امیر کبیر و دارای سمت وزیر جنگ و رئیس کل قشون و ضمناً حاکم تهران و چند حکومت و ایالت دیگر ایران که سااتها زیر سلطه وی بوده است.

وزارت جنگ از سال ۱۲۹۷ ق. تا ۱۳۱۳ در حدود ۱۶ سال متوالیاً به عهد بی کفایت کامران میرزا بوده است. کامران میرزا بعلاوه بی کفایت بودن آدم ظالم و سخت کش نیز بوده و در سن ۷۵ سالگی در تهران در گذشته است.

× نایب‌السلطنه، کامران میرزا

کلهر، رضایین محمد رحیم ۱۲۴۵ - ۳۱۰ ق.

مشهورترین خوشنویس دوره قاجاریه است دو کتابی که با مرکب چاپ بخط خوش خود نوشته یکی مخزن الانشاء و دیگری سفرنامه‌های دوم به مشهد ناصرالدین‌شاه است. کلهر شاگردان ممتازی

۱. یحیی آردین‌پور پیشین. ج ۱ ص ۱۳۰ - ۱۳۳؛

محمد علی مدرس خیابانی. پیشین. ج ۴. ص ۴۴۰؛ مهدی بامداد. پیشین

ج ۱ ص ۲۰۴ - ۲۰۹.

۲. محمد حسن اعتمادالسلطنه، الماثر والاثر. ص ۱۶۸؛ مهدی بامداد

پیشین. ج ۳ ص ۱۴۹ - ۱۶۱.

نیز مانند میرزا زین العابدین شریفی قزوینی تربیت کرده است .

× کلهر، محمد رضا

میرزا محمد رضا کلهر

کمال الملک، محمد بن بزرگ ۱۲۳۰ - ۱۳۱۹

کمال الملک فرزند میرزا بزرگ کاشانی از اساتید بزرگ فن نقاشی در ایران است ، ایشان بسیار با کمال و مذهب بوده اند ، کمال الملک نقاشباشی ناصرالدین شاه بود و از کارهای مهم او تابلوی تالار آئینه که قریب پنجاه سال روی آن کار کرد ، چند بار به اروپا مسافرت کرده و در فلورانس بگردش پرداخته و گالری های موزه لور را مطالعه کرده است. کمال الملک در اواخر عمر از یک چشم نابینا شده و بالاخره مدرسه ای که بنام مدرسه صنعتی جهت تعلیم نقاشی بود که خود تاسیس کرده بود ، برچیده شد. کمال الملک بسبب اروپائی یعنی بسبب اساتید رنسانس ایتالیا و هلند در ایران نقاشی میکرد. از وی شاهکارهای زیادی باقی مانده است.

× غفاری، محمد (کمال الملک)

× کمال الملک غفاری ، محمد

لعلی، علی بن آقامیرزا ۱۲۵۲ - ۱۳۲۵ ق.

میرزا علیخان لعلی ملقب شمس الحکما مردی که عمر مدید گذرانده و موی سرو صورت خود را با خضاب سیاه کرده تا پیرش

۱. امیر مسعود سپهرم. پیشین. ص ۴۶۸؛ محمد حسن. اعتماد السلطنه.

المائر والاثار. ص ۲۰۳.

۲. امیر مسعود سپهرم. پیشین. ص ۴۹۳.

نخوانند. در ایروان زاده شده ولی طیب مخصوص مظفرالدین میرزا
نایب السلطنه بوده و در ضمن علم طب شاعر توانائی نیز بوده است.
دیوان اشعار وی به پارسی و ترکی می باشد و تا کنون دوبار در تبریز چاپ
شده است. لعلی در اواخر عمر به سیروس یا حات پرداخته و بسیاری از بلاد
را دیده است.

× شمس الحکما؛ علی
× میرزا علیخان، لعلی

مایل، حسن قرن ۱۳ ق.

میرزا حسن افشار در ابتداء از کارمندان و منشیان وزارتخانه
بود و سالیان دراز در بندر لنگه ماموریت و توقف داشت و بعداً از
کار دولتی بکلی کناره گرفت. بمرور شاعر بزرگ و مشهوری شد و
مخصوصاً در هجا تسلطی کامل یافت و مایل تخلص میکرد. در حضور
ناصرالدین شاه بامیرزا مشتری رقیب و حریف خود طبع آزمائی میکرد
و اشعار هجائی میخواند.

× افشار، حسن
× میرزا حسن افشار

محمد طاهر میرزا بن اسکندر ۱۲۵۰-۱۳۱۶ ق.

۱. محمد علی تربیت. پیشین، ص ۳۲۱-۳۲۳؛ علی لعلی، کلیات دیوان
لعلی، تبریز، شرکت سهامی چاپ کتاب آذر بایجان، ۱۳۲۲. ص ۱-۷؛ مهدی
پیشین - ج ۲ ص ۳۵۲.
۲. مهدی بامداد. پیشین ج ۶ ص ۷۹-۸۰ محمد حسن اعتماد السلطنه.
المآثر والاثار ص ۲۰۷. خانبا بامشار. پیشین، ج ۱ ص ۹۳.

در تبریز متولد شده و پسر ارشد اسکندر میرزای قاجار است
نامبرده شاهزاده‌ای فاضل و ادیب و در ادبیات فارسی و عربی و زبان فرانسه
اطلاعات وسیعی داشته و از دانشمندان و فضیلائی زمان خود بوده است
و حتی الامکان از مشاغل دولتی کناره گیری کرده است. از آثار ایشان
ترجمه کتاب لو کونت، دومونت کریستو تالیف الکساندر دوما پدر و
سه تفنگدار اثر الکساندر دوما پدر است و کتابهای دیگری از فرانسه
به فارسی ترجمه کرده است

محلاتی، جعفر بن محمد حسین- ۱۲۴۳-۱۳۱۸ ق^۱

مرحوم محلاتی علاوه بر فضائل علمی که داشت، مردی آزادیخواه
و مخالف نفوذ و قدرت دشمنان اسلام در ایران بود و بعلت داشتن این
مسلك شریف در جنگ ببن المل اول (۱۳۳۱-۱۳۳۷) اهالی فارس را
به دفاع از وطن و جنگ با دولت متجاوز انگلیس تشویق کرد، و خود
نیز سلاح جنگ پوشید و با هفتصد نفر از مجاهدین به براجان رفت تا
انگلیسها بوشهر را تخلیه کردند

× جعفر شیرازی

× شیخ جعفر محلاتی، مجتهد شیرازی

مخبرالدوله، علیقلی بن رضاقلی - ۱۲۴۵ ن^۲

علیقلیخان در سال ۱۲۶۹ ق. بریاست کتابخانه دارالفنون انتخاب

۱- یحیی آراین پور، پیشین. ج ۱، ص ۱۷۱-۲۷۲؛ مهدی بامداد. پیشین.

ج ۵ ص ۲۵۲-۲۵۳.

۲- محمد حسین رکنزاده آدمیت، دانشمندان و سخنسرایان فارس.

ج ۲ ص ۹۱-۹۳؛ مهدی بامداد. پیشین. ج ۶. ص ۶۷-۶۸.

شد. بعدها مأموریت سیم کشی و تأسیسات تلگراف از تهران به کرج و بعدتازنجان بعهدہ او واگذار شد. علیقلی خان چندی قبل سمت تلگراف وچندی هم سمت تحویل داری تلگرافخانه را بعهدہ داشته است. در سالهای بعد ریاست تلگراف خانه و حتی وزارت تلگراف و فرهنگ سالها در این خانواده دوام پیدا کرد.

مراغه‌ای، زین العابدین بن علی ۱۲۵۵ - ۱۳۲۸ ق.^۱
مؤلف رومان سیاسی و مشهور سیاحتنامه ابراهیم بیگ یا بلای تعصب او است. ایشان از بازرگانان آذربایجانی بوده که در خارج ازدیار خود در روسیه و خاک عثمانی عمر خود را سپری کرده است و همیشه داغ وطن داشته. سیاحتنامه ابراهیم بیگ در سه جلد کاملاً مجزا نوشته شده است. این سه جلد کتاب پرمغزی است از یک بازرگان آذربایجانی.

× حاجی زین العابدین مراغه‌ای

مستوفی الممالک، یوسف بن حسن ۱۲۲۷ - ۱۳۰۷ ق.^۲
میرزا یوسف صدر اعظم پسر میرزا حسن مستوفی الممالک است که بعد از مشیرالدوله کارهای مهم مملکت را عهده دار بود و ایکن

۱- مهدی بامداد. پیشین، ج ۲ ص ۴۵۵ - ۴۵۹؛ عبدالله مستوفی، شرح زندگانی من یا تاریخ اجتماعی واداری دوره قاجاریه. تهران، محمدعلی علمی ۱۳۲۴، ج ۱، ص ۱۱۶؛ حمید پڑمان. تاریخ پست و تلگراف و تلفن، تالیف ح. پڑمان. اکبر علمی، ۱۳۲۶. ص ۳۷۸ - ۳۴۰.
۲- یحیی آرین پور. پیشین. جلد اول ص ۳۱۳ - ۳۰۴. احمد کسروی

بهیچ وجه راضی بنام ولقب صدر اعظمی نبود، بالاخره در سال ۱۲۰۱ رسماً صدر اعظم شد و ۲۲ ماه و ۵ روز باین اسم صدارت کرد. این صدر اعظم در زمان خود بعلت کبر سن و وقار و متانت و سایر خصوصیات شخصی خود بسیار محترم زیست. و بطور کلی میرزا یوسف از رجال باشخصیت و محکم عصر خود بحساب میاید و عداوت مخصوصی به آقاخان نوری صدر اعظم خائن داشته است.

X میرزا یوسف خان صدر اعظم

X شخص اول، میرزا یوسف خان

X صدر اعظم، میرزا یوسف خان.

مشتری، محمد ابراهیم ۱۳۰۵ ق.

از مردم مشهد بوده در تهران منشیگری میکرده مابین سخنوران وقت استاد مسلم بود و در هجاء تسلطی کامل داشته و بیشتر بامیرزما میل در حضور ناصرالدین شاه مثل جریر و فرزدق به هجا می پرداختند.

X حسام الشعرا، ابراهیم

X محمد ابراهیم، حسام الشعرا

مشتری خراسانی.

مشیرالدوله جعفر بن محمد تقی - ۱۲۷۹ ق.

اصلاً فراهانی بوده است و از جمله شاگردانی بودند که میرزا

← تبریزی. پیشین. ص ۴۵.

۱- مهدی بامداد. پیشین. ج ۴ ص ۴۹۰-۴۷۸. محمد حسن اعتماد السلطنه.

صدرا التواریخ. ص ۲۸۳-۲۹۶.

۲- خان بابامشار. پیشین ج ۱ ص ۹۳. مهدی بامداد. پیشین ج ۵. ص

۲۱۴-۲۱۵ محمد حسن اعتماد السلطنه. الماثر والاثر. ص ۲۰۷.

عیسی قائم مقام برای تحصیل اولین مرتبه بخارج فرستادند و بعد از فراغ از تحصیل بکار تعلیم فنون ریاضی و مهندسی مشغول شد و در خدمت نایب السلطنه عباس میرزا بود. در سال ۱۲۶۴ مشیرالدوله در دستگاه ناصرالدین شاه سمت کارپردازی امور خارج را داشت. در ۱۲۷۵ عضو دارالشورای دولتی ناصرالدین شاه بلکه ریاست این دارالشورا را بعهده داشته است. مردی با سواد و عالم بوده و از تألیفات ایشان رساله تحقیقات سرحدیه و کتاب خلاصه الحساب میباشد که در تهران چاپ شده است.

× مهندس باشی، جعفر
× میرزا جعفر خان، مشیرالدوله

معصوم علی شاه، معصوم بن زین العابدین ۱۲۷۰-۱۳۴۴ ق^۱

معروف به میرزا آقا از اکابر عرفای نعمت الهی است که لقب طریقتی او معصوم علی شاه بود. از تألیفات او: تحفة الحرمین و سعادة الدارین، جنگل مولی، طرائق الحقایق که شرح اکثر مشایخ را آورده و سه جلد است. در تهران چاپ سنگی شده است و تا بحال دوبار چاپ گردیده است.

× نایب الصدر، معصوم.
× میرزا آقا، معصوم

۱- مهدی بامداد. پیشین ج ۱ ص ۲۴۳-۲۴۴. علاءالدوله مستوفی.

پیشین. ج ۱ ص ۱۲۲-۱۲۴.

مکری ، عزیز بن محمد سلطان ۱۲۰۷-۱۲۸۷ ق.^۱

سردار کل مردی با کفایت و متواضع و بخشنده وزیرک و جوان
مرد بود، درس خوانده (و) خوش خط نیز بوده است سردار کل داماد
میرزا تقی خان امیر کبیر بوده است و در سال ۱۲۷۶ ق بعضویت
شورای وزراء ناصرالدین شاه نیز انتخاب گردیده است.

X صاحب اختیار، عزیز

X عزیز خان، مکری

X سردار کل، عزیز خان

ملك الاطباء، محمد تقی - ۱۲۹۰ ق.^۲

میرزا محمد تقی طبیب شیرازی الاصل از اکابر اطباء اوائل قرن
سیزدهم هجری بوده و بسیار در دوره‌ی ناصری و محمد شاه محترمانه
میزیسته است . معالجات طب جدید را جدا انکار میکرده و
بسبک خاصی معالجه میکرده است. نامبرده تألیفات زیادی دارد، از آن
جمله ۱- بحرانیه ۲- تسهیل العلاج که در تهران چاپ شده است
۳- تعبیری ۴- حافظه الصبحه ۵- جوهریه ۶- سماویه ۷- طاعونیه و چند
اثر دیگر.

۲- محمد علی مدرس خیابانی، پیشین. ج ۵ ص ۳۴۳-۳۴۵؛ مهدی
بامداد. پیشین. ج ۶ ص ۲۶۴-۲۶۵.

۱- مهدی بامداد. پیشین ج ۲ ص ۳۲۶-۳۳۵؛ محمدحسن اعتماد-
السلطنه روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه. ص ۱۱۴، ۳۰۱، ۴۲۱.

× میرزا بابا × حاجی آقا بابا × حاجی میرزا بابا
× آقا بابا × حکیم باشی × تقی شیرازی.

ملك الشعرا، محمود بن حسين ۱۲۲۸-۱۳۱۱ ق.

پسر محمد حسين خان متخلص به عندليب است که از ادبا و فضلا و خطاطان و نقاشان اين دوره بوده و ضمناً هنرهای ديگر از قبيل منبت کاری و غيره نيز داشته است، در دوره ناصرالدين شاه ملك الشعرا و محمود خان جزء اعضای مصلحت خانه وزارت عدليه و چندی رياست اداره روزنامه جات و غيره منصوب گرديد. از آثار اين مرد تاريخی است که در تراجم ارباب و القاب دوره ناصرالدين شاه نگاشته است. ديوان محمود خان در سال ۱۳۳۹ در تهران چاپ شده است.

× محمود خان، ملك الشعرا

ملکلم خان بن یعقوب، ۱۲۴۹-۱۳۲۶ ق.

میرزا ملکم خان از ارامنه جلفای اصفهان پسر میرزا یعقوب ارمنی جلفائی است. در اصفهان متولد شده و زبان فارسی را بخوبی یاد گرفته و در پاريس حکمت طبیعی و مهندسی را تمام کرده است. در

-
- ۱- محمد علی مدرس خیابانی. پیشین. ج ۵ ص ۳۹۰؛ مهدی بامداد پیشین. ج ۵- ص ۷؛ محمد حسين رکن زاده آدمیت- دانشمندان و سخنسرایان فارس. ج ۲ ص ۴۰-۴۱.
- ۱- امير مسعود سپهرم. پیشین. ص ۴۹۰؛ محمد حسن اعتماد السلطنه. الماثر والاثر. ص ۱۹۶-۱۹۷؛ مهدی بامداد. پیشین. ج ص ۲۸۲-۲۸۳.
- یحیی آرين پور. پیشین. ج ۱. ص ۱۲۷-۱۳۰؛ رضاقلی هدايت، پیشین. ج ۵. ص ۹۰۷-۹۱۹.

ضمن تحصیل اصول فلسفه سیاسی و ناشر اندیشه آزادی و حکومت
قانون گردید در سال ۱۲۶۷ بشغل معلمی دارالفنون منصوب شد. در
سال ۱۲۷۳

در انگلیس وارد فراموسونی شد و در سال ۱۲۷۴ در ایران
فراموسونی (فراموش خانه) را تأسیس کرد. بعداً بدین سبب مبعوض
ناصرالدین شاه شده و تبعید گردید، مدت‌ها بعد بنا بر واسطه‌گی میرزا حسین خان
مشیرالدوله منسوب سمت وزیر مختاری سفارت فرنگستان گردید و تا آخر
عمر این کلاه به آن کلاه میکرده است. میرزا ملکم خان بغیر از فراموسونی
موسس مجمع آدمیت نیز در ایران بوده است. روزنامه‌های مختلفی
در خارج به سرپرستی ایشان نشر و چاپ میشده است از جمله روزنامه
شرف و عروه الوثقی که با همراهی سید جمال الدین اسدآبادی نشر
میکرده است، و نیز دارای تألیفات و رسائل زیادی است که در اوائل
مشروطیت تحت عنوان کلیات ملکم در تهران چاپ شده است.

- X ناظم‌الدوله، ملکم خان
- X ناظم‌الملک، میرزا ملکم خان
- X پرنس، میرزا ملکم خان
- X میرزا ملکم خان، ناظم‌الدوله

ملیچک اول، محمد بن دوستی چوپان ۱۲۷۵ - ۱۳۳۸ ق.^۱
محمد فرزند دوستی چوپان گروسی معروف به ملیچک اول و

۱- یحیی آرین‌پور. پیشین. ج ۱ ص ۳۱۴ - ۳۲۲. امیر مسعود سپهرم.
پیشین. ص ۶۱۸. مهدی بامداد. پیشین ج ۴ ص ۱۳۹ - ۱۵۴. روزنامه اطلاعات.
تهران. روزانه. سال ۲۵۳۵. ضمیمه‌های ۲۸۹ - ۱۹۶. مهدی قلی هدایت.
پیشین. ص ۱۱۷. محمد حسن اعتماد السلطنه. الماثر والاثار. ص ۱۹۷.

ملقب به امیر خاقان برادر زبیده امینه اقدس یکی از زنان سوگلی ناصرالدین شاه و پدر غلامعلی خان عزیز السلطان (ملیجک دوم) است. در قریه هلوائی بیجار گروس متولد شد چون برادر امینه اقدس بود ابتدا غلام بچه و پس از رسیدن به سن رشد فراش خلوت شد. در ایام فراش خلوتی کارش این بود که آفتابه به مبال شاه می گذاشت بدینجهت يك لبن موهونی بهوی داده بودند.

× امین خاقان.

ملیجک دوم، غلامعلی بن محمد ۱۲۵۸-۱۳۱۸^۱

عزیز السلطان پسر میرزا محمد خان معروف به ملیجک اول و ملقب به امین خاقان است. این بچه در ایام کودکی بدریخت، بدادا و لجوج بود و شاه بدون جهت او را بحد افراط دوست داشت. میرزا محمد خان پدر غلامعلی خان نیز معروف به ملیجک بوده که در بالا ذکر گردید. کلمه ملیجک را به پسر و گاهی به پدر می گفتند میرزا محمد خان را ملیجک اول غلامعلی خان عزیز السلطان را ملیجک دوم و غلامحسین خان برادر کوچک عزیز السلطان را ملیجک سوم می گفته اند. میگویند هنگامیکه میرزا محمد خان پسر دوستی چوپان را بالباس کهنه و پاره و گیوه ها و کلاه نمادی به سراز گردش باندرون شاه آوردند چون گنجشک

۱- روزنامه اطلاعات. پیشیه. بیمه های ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۹. مهدی

بامداد. پیشین. ج ۳. ص ۲۱۹-۲۲۳.

محمد حسن اعتماد السلطنه. روزنامه خاطرات اعتماد السلطنه. ص ۸۳، ۷۴،

۶۵۱، ۱۰۲۳.

را به کردی ملیج میگویند این جوان در حضور شاه گنجشک را ملیج گفته بود. از این جهت به ملیجک موسوم و معروف شد و البته این گفته از سایر گفته‌ها صحیح‌تر است.

× عزیز السلطان

× سردار محترم

× امیر تومان

میرزا آقاخان کرمانی، عبدالحسین بن عبدالرحیم ۱۲۷۰-۱۳۳۴ ق،^۱

میرزا عبدالحسین، معروف به میرزا آقاخان از خوانین کرمان بود. ایشان بهره کامل از ریاضی و طبیعی و حکمت الهی داشته‌اند و مقداری انگلیسی و فرانسه آموخته بودند، میرزا آقاخان کرمانی جزو کسانی است که در قتل ناصرالدین شاه مورد سوء ظن واقع گشته و بدینجهت بعد از تحویل از دولت عثمانی بدستور محمد علی میرزا در تبریز بقتل رسید، از آثار آقاخان جنگ هفتاد و دو ملت، انشاءالله و ماشاءالله و دو تاریخ نامه باستان و آئینه سکندری است و نیز يك نامه باستان که تاریخ منظومی میباشد.

× میرزا عبدالحسین

× کرمانی، آقاخان

× آقاخان کرمانی

۱- محمد حسن اعتماد السلطنه. روزنامه خاطرات اعتماد السلطنه. ص ۹۲،

۱۱۰، ۱۱۲، ۴۷۹، ۶۰۵، ۶۳۶. روزنامه اطلاعات. پیشین. ضمیمه‌های ۳۰۲،

۲۰۵، ۹۰۲. مهدی بامداد. پیشین ج ۳. ص ۵۰.

نادر میرزا بن بدیع الزمان ۱۳۴۲-۱۳۰۳ ق. ۱

نادر میرزا پسر بدیع الزمان میرزا صاحب اختیار پسر چهارم محمد قلی میرزا پسر سوم فتحعلیشاه قاجار است. از مؤلفان و دانشمندان دوره ناصرالدین شاه است از آثار او تاریخ تبریز و کتابی نیز در انواع اطعمه و اغذیه ایرانی نوشته است و از تألیفات دیگر او مجموعه نفیسی است در امثال عرب و کتابی در علم نجوم و رساله ای در تشریح اعضای بدن انسانی به عربی که نسخه آنهار در دست نیست.

× ندیم باشی، نادر میرزا

ناصرالدین شاه قاجار، شاه ایران ۱۶۴-۱۳۱۳ ق. ۲

پسر محمد شاه قاجار در شب یکشنبه ششم ماه صفر ۱۲۴۷ ق. در تبریز از مهد علیاء دختر امیر محمد قاسم خان متولد شده، پنجاه سال تمام سلطنت کرده است. احوال این دوره بامختصر مطالعه شرح حال رجال سیاسی این دوره کاملاً روشن خواهد شد و یا با مطالعه رجالی که ناصرالدین شاه آنها را به مصدر کار گماشته بوده مبرهن میشود و تا اندازه ای بیان کننده روشن سلطنت این شاه خواهد بود. از کارهای بسار زشتی که این شاه انجام داده همانا قتل میرزا تقی خان امیر کبیر است که هر ایرانی وطن دوست تاریخ این ماجرا را بخواند بسیار

-
- ۱- یحیی آرین پور. پیشین. ج ۱ ص ۳۹۰-۳۹۲. فریدون آدمیت - آدمیت - اندیشه های میرزا آقاخان کرمانی. تهران. کتابخانه طهوری، ۱۳۴۶.
 - ص ۱۰-۵۷. احمد کسروی تبریزی. پیشین ص ۱۴۳-۱۴۵.
 - ۲- مهدی بامداد. پیشین ج ۵ ص ۳۰۹-۳۱۱. یحیی آرین پور. پیشین ج ۱ ص ۱۷۲-۱۸۲. یحیی حسن اعتماد السلطنه، الماثر والاثار. ص ۱۱۹.

متالم و متاثر خواهد شد و نفرین بر استبداد خواهد کرد. و به ارادل و او باشی که مقوم آن ننگ تاریخی شده اند عداوت ابدی خواهد داشت. ناصرالدین شاه در دوره سلطنتش چندین بار بفرنگ مسافرت کرد. وی طبع شعر نیز داشته و ناصر تخلص میکرده است. در روز جمعه دو ساعت بعد از ظهر هیجدهم ذی قعدة ۱۳۱۳ ق در بقعه عبدالعظیم در شهر ری بدست میرزا رضای کرمانی کشته شد.

× ناصرالدین شاه

ناصر دیوان، عبداله بن حسنعلی - ۱۳۱۴

خواجه عبداله ملقب به ناصر دیوان بطور موروثی حاکم کازرون بود. از افراد ثابت قدم فارس بحساب میآمد که برای دفاع از وطن خود در مقابل بیگانگان همیشه آماده بوده است. بعد از معاهده ننگین ۱۹۰۷ ناصر دیوان مانع نفوذ انگلیسیها در شیراز بود و آنان را سخت شکست داد و در جنگ بین الملل اول نیز در سال ۱۳۳۳ ق که انگلیسها بوشهر را اشغال کردند در این هنگام تنگستانیها (شیخ حسین خان چاه کوتاهی زائر حضر خان- رئیس علی دلواری) و همین شخص یعنی ناصر دیوان کازرونی و بعد هم اسماعیل خان صدرالدوایه سردار عشایر برضد آنان قیام کرد از هستی و دار و ندار ساقط شدند ناصر دیوان در

۱- محمد علی مدرس خیابانی. پیشین ج ۶ ص ۱۰۷-۱۰۹؛ مهدی بامداد.

پیشین. ج ۴ ص ۲۴۶-۳۳۹. اعظام قدسی حسن. کتاب خاطرات من یا روشن

شدن تاریخ صدساله. تهران، بی نا، ۱۳۴۲ ج ۱ ص ۳۸-۹۱

سال ۱۳۱۴ خورشیدی به اجل خود فوت کرده است.
X ناصر دیواھ کازرونی، عبدالله

نثار، مهدی بن ابو محمد - ۱۲۸۳ ق.

از شعرای آذربایجان بود، در زمان صدارت میرزا آقاخان صدر اعظم خائن منشی باشی کل نظام شد و لقب بیان الملك گرفت. دیوان وی در سال سال ۱۳۲۴ در تبریز چاپ شده است.

X بیان الملك، مهدی

X نثار، محمد مهدی

X میرزا مهدی خان، نثار

نظام افشار، حبیب قرن ۱۴ ق.

میرزا حبیب متخلص به نظام و ملقب به صدرالافاضل از اهالی رضائیه و از طائفه افشار آنجا بوده، مردی هنرمند، شاعر و منشی و خوش خط در هجو و هزل و در اوایل قرن ۱۴ وفات یافته است.
منویم مهمل تقویم از تالیفات ایشان است و نصاب الصبیان ابو- نصر فراهی را نیز این شخص تضمین کرده است.

X صدرالافاضل، حبیب

X میرزا حبیب قراآغاجی

X نظام، حبیب

۱- مهدی بامداد. پیشین ج ۴ ص ۱۷۰-۱۷۱؛ محمد علی مدرس خیابانی، پیشین

ج ۶ ص ۱۳۱-۱۳۳؛ رضاقلی هدایت. ج ۶ ص ۱۰۸۴-۱۰۸۸.

۲- علی خیامپور. پیشین. ص ۶۰۸؛ مهدی بامداد. پیشین. ج ۱ ص ۳۱۴؛ محمد

حسن اعتماد السلطنه. الماثر والاثر، ص ۲۱۳؛ محمد علی تربیت. پیشین. ص ۳۷۹

نعمت فسائی، محمود بن زین العابدین ۱۳۷۱-۱۳۴۲ ق.^۱

سید محمود فرزند زین العابدین حسینی فسائی متخلص به نعمت از خوانین فسا بود، واز ادبا، شعرا و خوشنویسان فارس است. دیوان اشعار ایشان نیز چاپ شده است. نعمت در ساختن ماده‌ی تاریخ بد طولائی داشته است. نعمت فسائی در خانه میرزا احمد خان اشتری فوت کرده است و میرزا احمد خان اشتری در تمام مدت طولانی کسالت نعمت آدم وفاتش با کمال انسانیت مهمانداری و پذیرائی کرده است.

× حسین فسائی، محمود

× نعمت، محمود

× میرزا محمود خان، نعمت فسائی

نوری، نصرالله بن اسداله ۱۲۲۲-۱۲۸۱ ق.^۲

یکی از شرایط مشروط پذیرفتن صدارتش معدوم شدن امیر کبیر بود، دوره‌ی صدارت این شخص ۱۲۶۸-۱۲۷۵ ق بوده است، گویند این مرد در تسلیم بوشهر به انگلیس دست داشته است، راجع به سابقه اش باید دانست که در زمان محمدشاه و وزارت میرزا آقاسی کارهای عمده میرزا با دست این شخص انجام می گرفته است. در دوره‌های بعد وقتی امیر کبیر وی را به کاشان میفرستاد، تابعیت

۱- محمدحسین رکن زاده آدمیت. دانشمندان و سخنسرایان فارس. ج ۴ ص

۶۹۱-۸۰۳. مهدی بامداد. پیشین ج ۶ ص ۲۵۷.

۲- محمدحسن، اعیمادالسلطنه صدرالتواریخ. ص ۲۳۳-۲۴۸ احمد.

خان ملک ساسانی، پیشین. ج ۱ ص ۱-۲۷ مهدی بامداد. پیشین ج ۴ ص ۳۶۲-

انگلیس را پذیرفت. و نرفت. ولی بطوری که میدانید بعد از امیر صدر-
اعظم شد، و مردی خائن بوده است.

× صدر اعظم، میرزا آقاخان

× میرزا آقاخان، نوری

× میرزا نصرالله خان، نوری

× اعتمادالدوله، نصرالله

نیر، محمد تقی بن محمد ۱۲۴۸-۱۳۱۲ ق.^۱

محمد تقی معروف به حجة الاسلام و متخلص به نیر پسر ملا
محمد ممقانی از مشاهیر فرقه شیخیه است که مردی ادیب بوده. وی
دارای تألیفات و دیوان اشعار است. و نیز از آثار او صحيفة الابرار که
به شعر است و در تبریز چاپ گردید. آتشکده، هیوان غزلیات و مثنوی
در خوشاب نیز که از آثار دیگر ایشان میباشد همه بطبع رسیده اند.
نیز از جمله شعرای خوب بشمار می آید.

× حجة الاسلام، محمد تقی

× عمید، محمد تنی

وقار، احمد ابن محمد شفیع ۱۲۳۲-۱۲۹۸ ق.^۲

وقار پسر بزرگ محمد شفیع مشهور به میرزا کوچک متخلص
به وصال است. وقار مانند پدر شاعر، دانشمند، نویسنده و خوش نویس

۱- محمد علی مدرس خیابانی. پیشین. ج. ۲. ص. ۲۸-۲۹؛ مهدی بامداد

پیشین ج. ۳ ص. ۳۲۵ ج. ۶ ص. ۲۱۸-۲۱۹

۲- محمد حسین رکن زاده آدمیت. دانشمندان و سخنسرایان فارس. ج. ۴

ص. ۸۲۱-۸۳۳؛ رضاقلی خان هدایت. پیشین ج. ۶ ص. ۱۱۳۲-۱۱۵۳؛ مهدی

بامداد. پیشین. ج. ۶ ص. ۲۵-۲۶؛ محمد علی مدرس خیابانی. پیشین. ج. ۶ ص. ۳۳۶-

ص. ۳۳۷

بوده است. وقار تالیفات و تصنیفات زیادی از خود باقی گذاشته و دو فرزند شاعر نیز که متخلص به همت و عشرت بودند از وی باقی ماند. از آثار قلمی وقار طوق الذهب، ترجمه صد کلمه حضرت امیرالمومنین، شرح رباعیات محتشم کاشانی و چندین اثر دیگر میباشد.

× وقار شیرازی، محمد

هدایت، رضاقلی بن هادی ۱۲۱۵-۱۲۸۸ ق.^۱

رضاقلی خان معروف به الله باشی متخلص به هدایت است که در بدو جوانی به شباب متخلص بود.

در زمان ناصرالدین شاه در سنه ۱۲۶۷ ق. به سفارت خوارزم مأمور شد و بعد از مراجعت، به ریاست دارالفنون منصوب گردید.

از آثار هدایت: تکمله مجلدات روضة الصفا (به نام روضة الصفا ناصرى در سه جلد) مجمع الفصحا و ریاض المحبین، اجمل التواریخ، سفارشنامه خوارزم، فرهنگ انجمن آرا، مفهرس التواریخ، مدارج-البلاغیه در بدیع ومظاهرا لا نوار در مناقب ائمه اطهار که همه به چاپ رسیده اند، علاوه بر تالیفات مختلف دیوان غزلیات نیز دارد.

× شباب، رضاقلی

× الله باشی، رضاقلی

× ملك الشعرا، رضاقلی

× امیر الشعرا، رضاقلی

× رضاقلی خان هدایت

۱- مهدی بامداد. پیشین. ج ۲ ص ۴۱-۴۲؛ محمد حسن اعتماد السلطنه صدر-

التواریخ. ص ۵۶-۵۷؛ محمد علی مدرس خیابانی. پیشین ج ۳۵۳-۳۵۴؛

محمد حسن اعتماد السلطنه. الماثر والاثر. ص ۱۸۹-۱۹۰

همای شیرازی، رضاقلی بن بدیع ۱۲۱۲-۱۲۹۰ق^۱

از طراز اول شعرای اواخر قرن سیزدهم می باشد که با رضاقلی خان هدایت معاصر بود، تخلص شعریش هما بود، نامبرده جداستاد جلال همائی است.

× هما، رضاقلی

× رضاقلی خان شیرازی

یزدانی، عبدالوهاب بن محمد شفیع ۱۲۵۲-۱۳۲۸ق^۲

ششمین فرزند وصال بود. مردی با کمال بود. در علوم ادبی و ریاضیات و هنرهای زیبا پایه‌ای بلند داشت و در دانش و سخنوری و خوش نویسی و نقاشی و موسیقی کمتر از برادران نبود و استاد مسلم نستعلیق و شکسته بوده است. از آثار او دیوان شعر است که بیشتر از هزار و پانصد بیت از اشعارش باقی مانده، و نیز بعضی قطعات و مرقات از ایشان مانده، و همچنین به امر ناصرالدین شاه خسرو شیرین نظامی را با نقش و نقار به خط زیبا نوشته است.

× میرزا عبدالوهاب، یزدانی

یزدی، محمد کاظم بن عبدالعظیم ۱۲۴۷-۱۳۳۷ق^۳

در یکی از قراء یزد زاده شده، تحصیلات خود را نیز نزد علمای

۱- رضاقلی هدایت. پیشین ج ۶ ص ۱۱۷۲-۱۱۷۵؛ مهدی بامداد. پیشین

ج ۶ ص ۱۰۶-۱۰۸؛ محمدرکن راده آدمیت. دانشمندان سخن سرايان فارس.

ج ۴ ص ۱۸۵۲-۸۶۶؛ محمدعلی مدرس خیا بانی پیشین ج ۵ ص ۳۷۰.

۲- محمدعلی مدرس خیا بانی. پیشین ج ۶ ص ۳۸۹-۳۸۷؛ مهدی بامداد

پیشین ج ۶ ص ۱۵۱-۱۵۲

۳- مهدی بامداد. پیشین ج ۶ ص ۲۵۰-۲۵۱؛ محمدعلی مدرس خیا بانی.

پیشین ج ۶ ص ۳۹۱-۳۹۲.

طراز اول ادامه داده و به درجه اجتهاد رسیده است. و در نجف سالها در حوزه دینیہ مدرس بود. در جریان مشروطیت مخالف مشروطه- خواهان آن زمان بود، و از اخذ پول از انگلیسها امتناع نمی‌ورزد. صاحب تالیفات زیادی است، از آن جمله کتاب عروه الوثقی و بستان نیازفارسی و تعادل و تراخیح و الاسوال و الجواب، از او میباشد.

× میرزا محمد کاظم، یزدی

یغمای جندقی، ابوالحسن بن قلی ۱۱۹۶-۱۲۷۶ ق.^۱

در دهکده خور بیابانک از توابع جندق به دنیا آمده است. متخلص به یغماست. شاعر در سال ۱۲۱۶ به سعایت به زندان افتاد و بعد از خلاصی از زندان اسم و تخلص خود را عوض کرد، و از تاریخ ۱۲۶۴ تا آخر عمرش در سیروسیاخت زیست و در ده خور در گذشته است. یغما از عربی بیزار بود و نامه‌های خود را به فارسی سره مینوشت، دیوان یغما چاپ شده است.

× مجنون، رحیم

× جندقی، ابوالحسن

۱- یحیی آرین‌پور. پیشین ج ۱. ص ۱۰۹-۱۲۷؛ مهدی بامداد. پیشین

ج ۵. ص ۹-۱۰؛ رضا قلی هدایت. پیشین. ج ۶. ص ۱۲۰۴-۱۲۰۹

ارجاعات

آبدارباشی، ابراهیم	← امین السلطان، ابراهیم بن زال
آخوند ملا محمد کاظم خراسانی	آخوند خراسانی، محمد کاظم
آقا بابا	ملک الاطباء، محمد تقی
آشتیانی تهرانی، حسن	آشتیانی، حسن
آشتیانی تهران، محمد حسن	آشتیانی، حسن
آشتیانی، حاج میرزا حسن	آشتیانی، حسن
آشتیانی، محمد حسن	آشتیانی، حسن
آشفته، کاظم	آشفته شیرازی، محمد کاظم بن محمد جعفر.
ابوالحسن میرزا	شیخ الرئیس، ابوالحسن بن محمد تقی
ابوالفتح خان دهقان	دهقان سامانی، ابوالفتح
ابوالفضل، ساوجی	ساوجی، ابوالفضل بن بن فضل الله
ابونصر فتح الله شیبانی	شیبانی، فتح اله بن کاظم
اتابک اعظم (امیر کبیر)	امیر کبیر، تقی بن قربان
اتابک اعظم، علی اصغر	امین السلطان، علی اصغر بن ابراهیم

احمد خان تنگستاني	← تنگستاني، احمد بن باقر
اديب اصفهاني، محمد حسين	فروغی، محمد حسين بن مهدي
اديب الممالك، محمد صادق	اديب الممالك فراهانی، صادق بن حسين .
اديب، عبد الجواد	اديب نيشابوري، عبد الجواد بن عباس
اسرار، هادي	سبز واري، هادي بن مهدي
اصفهانى، حبيب	حبيب اصفهانى
اصفهانى، حسن	صفى عlishاه، حسن بن محمد باقر
اصفهانى، طاهر	شعراى اصفهانى، طاهر
اصفهانى، ميرزا حبيب	حبيب اصفهانى
اعتماد الدوله، آقاخان	نورى، نصراله بن اسداله
افشار، حسن	مايل، حسن
افغانى، جمال الدين	اسد آبادى، جمال الدين بن صفدر
ام السله، فاطمه	قرة العين، فاطمه بنت محمد
امير الشعرا، رضا قلي	هدايت، رضا قلي بن محمد هادي
امير الشعرا، محمد صادق	اديب الممالك فراهانی، صادق بن حسين .
امير تومان، حسن علي خان	امير نظام، حسن علي بن محمد
امير تومان، غلام علي	مليجك دوم، غلام علي بن محمد
امير نويان، رضا	ارفع الدوله، رضا
امير نظام (امير كبير)	امير كبير، تقى بن قربان
امير نويان، رضا	ارفع الدوله، رضا بن حسن
اميرى، صادق	اديب الممالك فراهانی، صادق بن

حسین .

امیری، محمدصادق ← ادیب الممالک فرهانی ، صادق بن

حسین .

امین السلطان ثانی، علی اصغر	امین السلطان، علی اصغر بن ابراهیم .
امین السلك، علی	امین الدوله، علی بن محمد
امین الملك، علی اصغر	امین السلطان، علی اصغر بن ابراهیم .
امین خاقان، محمد	ملیجک اول، محمد بن دوستی چوپان .
باقرخان، تنگستانی	تنگستانی، باقر
بدرالدجی، زرین تاج	قرة العین، فاطمه بنت محمد
بدیع الزمان ثانی جعفر	ریاض، جعفر
بیان الملك، مهدی	نثار، مهدی بن ابو محمد
پرنس، رضا	ارفع الدوله، رضا بن حسن
پرنس، ملکم خان	ملکم خان بن یعقوب
تاج الشعرا، نصر الله	شهاب اصفهانی، نصر الله
تقی شیرازی	ملك الاطباء، محمد تقی
جلال الدین میرزا	جلال الدین میرزای قاجار
حاج ملاهادی، سبزواری	سبزواری، هادی بن مهدی
حاج میرزا حسن، آشتیانی	آشتیانی، حسن
حاج میرزا علی خان، امین الدوله	امین الدوله، علی بن محمد
حاج میرزا محمد علی نائینی	پیرزاده، محمد علی بن محمد اسماعیل
حاج آقا بابا	ملك الاطباء محمد تقی
حاجی پیرزاده، محمد علی	پیرزاده، محمد علی بن محمد اسماعیل

حاجی رضا، صراف	← صراف، رضا
حاجی زین العابدین مراغه‌ای	مراغه‌ای، زین العابدین بن علی
حاجی ملاباشی، عبداللطیف	طسوجی، عبداللطیف
حاجی میرزا ابوالفضل ساوجی	ساوجی، ابوالفضل بن فضل الله
حاجی میرزا بابا	ملك الاطباء، محمد تقی
حجة الاسلام، محمد تقی	نیر، محمد تقی بن محمد
حسام الشعراء، ابراهیم	مستری ابراهیم
حسان العجم، حبیب الله	قاآنی، حبیب الله بن محمد علی
حسنعلی خان، امیر نظام	امیر نظام، حسنعلی بن محمد
حسنعلی خان گروسی، امیر نظام	امیر نظام گروسی، حسنعلی بن محمد
حسینی، محمد	قدسی، محمد بن سلطانعلی
حسینی فسائی، محمود	نعمت فسایی، محمود بن زین العابدین
حکیم باشی، محمد تقی	ملك الاطباء، محمد تقی
حیرت، ابوالحسن	شیخ الرئيس، ابوالحسن بن محمد تقی
خازن الاشعار، حبیب الله	خاقانی محلاتی، حبیب الله
خانلر میرزای قاجار	احتشام الدوله، خانلر میرزا بن عباس
خراسانی هروی، محمد کاظم	آخوند خراسانی، محمد کاظم
خور موجی، جعفر	حقاین نگار خور موجی، جعفر بن محمد
دستان، حبیب	حبیب اصفهانی
دانش رضا	ارفع الدوله، رضا بن حسن
دانش تبریزی، رضا	ارفع الدوله رضا، بن حسن
دهقان، ابوالفتح	دهقان سامانی، ابوالفتح

ذکاء الملك، محمد حسين ← فروغی، محمد حسين بن مهدی	
رضاقلی خان شیرازی	همای شیرازی، رضاقلی بن بدیع
رضاقلی خان، هدایت	هدایت، رضاقلی بن هادی
زکیه، زرین تاج	قرة العین، فاطمه بنت محمد
زینب فوازه	قرة العین، فاطمه بنت محمد
سامانی، حسن	سامانی شیرازی، حسن بن حبیب الله
سام میرزای قاجار	شمس الشعراء، سام میرزا بن محمد علی
سپهسالار اعظم، حاجی میرزا	سپهسالار، حسین بن نبی حسین خان
سرتیپ اول، رضا	ارفع الدوله، رضا بن حسن
سردار، رضا	ارفع الدوله، رضا بن حسن
سردار کل، عزیز	مکری، عزیز بن محمد سلطان
سردار محترم، غلامعلی	ملیجک دوم، غلامعلی بن محمد
سروش، محمدعلی	سروش اصفهانی، محمدعلی بن قنبرعلی
سروش سدهی اصفهانی، محمدعلی	سروش اصفهانی، محمدعلی بن قنبرعلی
سلطان القراء، عبدالرحیم	سلطان القرائی، عبدالرحیم بن ابوالقاسم
سید جمال الدین اسدآبادی	اسدآبادی، جمال الدین بن جعفر
سید جمال الدین، افغانی	اسدآبادی، جمال الدین بن صفدر
سیف الشعراء، ابوالفتح	دهقان سامانی، ابوالفتح
شباب، رضاقلی	هدایت، رضاقلی بن محمد هادی
شخص اول، میرزا یوسف خان	مستوفی الممالک، یوسف بن حسن
شخص اول، یوسف	مستوفی الممالک، یوسف بن حسین
شریعتمدار استرآبادی، محمد حسن	شریعتمدار، محمد حسن بن محمد جعفر

شریعتمدار استرآبادی، تهرانی ← شریعتمدار، محمدحسن بن محمدجعفر

محمدحسن

لعلی علی بن آقامیرزا

شمس الحکما، علی

سروش اصفهانی، محمدعلی بن قنبرعلی

شمس الشعرا، سروش اصفهانی

قرة العین، فاطمه بنت محمد

شمس الصبحی، زرین تاج

ربانی، محمدحسین

شمس العلماء، محمدحسین

عبدالرب آبادی، محمد مهدی

شمس العلماء محمد مهدی

بن غلامعلی

شهاب اصفهانی، نصرالله

شهاب، نصرالله

شریعتمدار، علی بن محمدجعفر

شیخ مجتهد شریعتمدار

شریعتمدار استرآبادی، محمدحسن

شیخ محمد حسن شریعتمدار

بن محمدجعفر

انصاری، مرتضی بن محمدعلی

شیخ مرتضی انصاری

عبدالرب آبادی، محمد مهدی

شیخ مهدی عبدالرب آبادی

بن غلامعلی

شیبانی فتح الله بن کاظم

شیبانی، ابو نصر فتح الله

بهار، نصرالله

شیروانی، نصرالله

امین السلطان، علی اصغر بن ابراهیم

صاحب جمع، علی اصغر

خوانساری، محمد باقر بن زین العابدین

صاحب روضات، محمد باقر

ادیب الممالک فراهانی، صادق بن حسین

صادق خان خراسانی، قائم منامی

نوری، نصرالله بن اسدالله

صدر اعظم، آقاخان

سپهسار، حسین بن نبی

صدر اعظم، حاجی میرزا حسینخان

صدر اعظم، میرزا آقاخان ←	نوری نصر اللہ بن اسد اللہ
صدر اعظم، یوسف	مستوفی الممالک، یوسف بن حسن
صدر الافاضل، حبیب	نظام افشار، حبیب
صدیق الممالک، غفار	صدیق الملک عبدالغفار
صنیع الدولہ، محمد حسن خان	اعتماد السلطنہ، محمد حسن بن علی.
طالب اوف، عبدالرحیم	طالبوف عبدالرحیم بن ابوطالب
طاہرہ، قرۃ العین	قرۃ العین، قاطمہ بنت محمد
طباطبائی اصفہانی زوارہ ای	جلوہ، ابوالحسن بن محمد
ابولحسن.	
طرب شیرازی، ابوالقاسم	طرب ابوالقاسم بن رضاقلی
عبدالباقی، اعتضادالاطباء	اعتضادالاطباء عبدالیاقی بن اسماعیل.
عبدالرب آبادی شمس العماء محمد	عبدالرب آبادی، محمد مہدی
مہدی.	بن غلامعلی.
عبدالعلی میرزا، احتشام الدولہ	احتشام الدولہ عبدالعلی بن فرہاد
عبدالغفار، صدیق الملک	صدیق الملک، عبدالغفار
عبدی، عبدالعلی بن فرہاد	احتشام الدولہ، عبدالعلی بن فرہاد.
عزیر السلطان، غلامعلی	ملیجک دوم، غلامعلی بن محمد
عزیز خان، مکری	مکری، عزیز محمد سلطان
علیقلی خان، مخبر الدولہ	مخبر الدولہ، علیقلی بن رضاقلی
علی قلی میرزای قاچار	اعتضاد السلطہ، علیقلی میرزا
	شاہبوراوان.
عمید، محمد تقی	نیر، محمد تقی بن محمد

عنقای قزوینی، ابوالفضل ←	عنقا، ابوالفضل بن علی
غزال، غلامرضا	خوشنویس، غلامرضا
غفاری، محمد (کمال الملک)	کمال الملک، محمد بن بزرگ
فخری، علی قلی	اعتضاد السلطنه، علیقلی میرزا.
فرهنگ شیرازی، ابوالقاسم	فرهنگ، ابوالقاسم بن محمد شفیع
فصیح الملک شیرازی، محمد تقی	شوریده؛ محمد تقی بن عباس.
قاری قرآن، عبدالرحیم	سلطان القرائی، عبدالرحیم بن
قبلی، محمد	حکیم قبلی بن عبدالصبور
قرة العین، زرین تاج	قرة العین، فاطمه بنت محمد
قریب، محمد حسین	ربانی، محمد حسین
کرمانی، آقاخان	میرزا آقاخان کرمانی، عبدالحسین
	بن عبدالرحیم.
کشیکچی باشی، محمد	سپهسالار، محمد بن امیر
کلهر، محمد رضا	کلهر رضا بن محمد رحیم
گروسی حسنعلی خان	امیر نظام گروسی، حسنعلی بن محمد.
لا هوتی، مهدی	بدایع نگار، مهدی بن مصطفی
لا هوتی حسینی تفرشی مهدی	بدایع نگار، مهدی بن مصطفی
لسان الملک، سپهر	سپهر، محمد تقی بن محمد علی
لله باشی رضاقلی	هدایت، رضاقلی بن محمد هادی
مجتهد الشعرا، حبیب الله	قاآنی، حبیب الله بن محمد علی
مجتهد شریعتمدار، علی	شریعتمدار، علی بن محمد جعفر

مجد الشعرا، محمد تقی ←	شوریده ، محمد تقی بن عباس
محلاتی، حبیب	خاقانی محلاتی، حبیب الله
محمد ابراهیم حسام الشعرا	مشتري محمد ابراهيم
مشتري خراسانی.	
محمد حسن، اصفهانی	اصفهانى، محمد حسن بن باقر
محمد حسنخان اعتماد السلطنه	اعتماد السلطنه، محمد حسن بن علی.
محمد علی خان، سروش	سروش اصفهانی، محمد علی بن
	قنبر علی.
محمد کاظم یزدی	یزدی، محمد کاظم بن عبدالعظیم.
محمودخان ملك الشعرا	ملك الشعرا، محمد بن حسین
مسعود میرزای قاجار	ظل السلطان قاجار،
مشیرالدوله، حسن	پیرنیا، حسن بن نصر الله
مشیرالدوله، حسین بن نبی	سپهسالار، حسیق بن نبی
مصاحبی نائینی ، محمد علی	عبرت، محمد علی بن عبدالخالق
معمدالدواه، عبدالعلی بن	احتشام الدوله، ح عبدالعلی بن فرهاد.
فرهاد.	
معمدالدوله، فرهاد، میرزا	فرهاد میرزای قاجار
معین الوزراء رضا	ارفع الدوله، رضا بن حسن
عبداللطیف طسوجی	طسوجی، عبداللطیف
ملا محمد کاظم خراسانی هروی	آخوند خراسانی، محمد کاظم
مهندس باشی، جعفر	مشیرالدوله جعفر بن محمد تقی
ملك آراء عباس میرزا	عباس میرزای قاجار دوم

ملک الشعراء، ابوالقاسم ← طرب ابوالقاسم بن رضاقلی

ملک الکتاب، مهدی عشرت، مهدی بن روح الله

منشی حضور، علی امین الدوله، علی بن محمد

میرزا آقا، معصوم معصوم علی شاه معصوم بن

زین العابدین.

میرزا آقاخان، نوری نوری، نصر الله بن اسد الله

میرزا ابوالقاسم محمد نصیر شیرازی طرب، ابوالقاسم بن رضاقلی

میرزا اسماعیل توحید توحید اسماعیل بن محمد شفیح

میرزا بابا ملک الاطباء محمد تقی

میرزا جعفر بهجت بهجت، جعفر بن کاظم

میرزا جعفر حقایق نگار خورموجی حقایق نگار خورموجی، جعفر بن

محمد.

میرزا جعفر خان مشیرالدوله مشیرالدوله، جعفر بن محمد تقی

میرزا حبیب اصفهانی حبیب

میرزا حبیب قرآغاجی نظام افشار، حبیب

میرزا جعفر همدانی ریاض جعفر

میرزا احسن اصفهانی صفی علیشاه، حسن بن محمد باقر

میرزا حسن افشار مایل، حسن

میرزا احسن، سامانی سامانی شیرازی، حسن، بن حبیب الله

میرزا احسن، سامانی شیرازی سازمانی شیرازی، حسن بن حبیب الله

میرزا احسن، مرشد صفی علی شاه، حسن بن محمد باقر.

میرزا احسن خان ، مشیرالدوله ← پیرنیا ، حسین ابن نصرالله
 میرزا احسن خان ، مشیرالدوله سپهسالار ، حسین بن نبی
 میرزا سنگلاخ خراسانی ، محمدعلی سنگلاخ خراسانی ، محمدعلی .
 میرزا طاهر اصفهانی شعرى اصفهانی ، طاهر
 میرزا طاهر شعرى اصفهانی شعرى اصفهانی ، حسن
 میرزا عبدالباقی ، اعتمادالاطباء اعتضادالاطباء ، عبدالباقی بن اسماعیل
 میرزا عبدالحسین کرمانی میرزا آقاخان کرمانی ، عبدالحسین
 بن عبدالرحیم .
 میرزا عبدالوهاب ، یزدانی یزدانی عبدالوهاب بن محمد شفیع
 میرزا علی اصغر خان اتابک اعظم امین السلطان ، علی اصغر بن ابراهیم
 میرزا علی اصغر خان ، امین السلطان امین السلطان ، علی اصغر بن ابراهیم
 میرزا علی خان ، لعلی لعلی بن آقا میرزا
 میرزا غفار خان صدیق الملک صدیق الملک ، عبدالغفار
 میرزا غلامرضا ، خوشنویس خوشنویس ، غلامرضا
 میرزا فتحعلی آخوندزاده آخوندزاده ، فتحعلی بن محمد تقی
 میرزا فروغی ، محمد حسین فروغی ، محمد حسین بن مهدی
 میرزا محمد ابراهیم نواب تهرانی بدایع نگار ، محمد ابراهیم بن
 محمد مهدی .
 میرزا محمد تقی فصیح الملک شیرازی شوریده محمد تقی بن عباس
 میرزا محمد حسن اصفهانی اصفهانی ، محمد حسن بن باقر
 میرزا محمد حسین خان فروغی فروغی محمد حسین بن مهدی
 میرزا محمد خان قاجار دولو سپهسالار ، محمد بن امیر

میرزا محمد خان قاجار دولو — سپهسالار، محمد بن امیر

کشیکچی باشی.

میرزا محمدرضا کلهر
کلهر، رضابن محمدرحیم
میرزا محمد کاظم آشفته
آشفته شیرازی، محمد کاظم بن
محمد جعفر.

میرزا محمد مهدی عبدالرب آبادی
عبدالرب آبادی محمد مهدی بن
غلامعلی.

میرزا مهدی بدایع نگار
بدایع نگار، مهدی بن مصطفی
میرزا مهدی، حسینی تفرشی
بدایع نگار، مهدی بن مصطفی
میرزا محمود خان همت فسائی
نعمت فسائی، محمد بن زین العابدین
میرزا ملکم خان
ملکم خان بن یعقوب

میرزا ملکم خان، ناظم الدوله
میرزا ملکم خان بن یعقوب
میرزا مهدی حسینی تفرشی
بدایع نگار، مهدی بن مصطفی
میرزا مهدی خان، نثار
نثار مهدی بن ابو محمد
میرزا نصرالله شهاب اصفهانی
شهاب اصفهانی، نصرالله
میرزا نصرالله خان بهار
بهار نصرالله

میرزا نصرالله خان نوری
میرزای آشتیانی
نوری، نصرالله بن اسدالله
آشتیانی حسن

میرزا یوسف خان صدراعظم
ناصرالدین شاه
ناصرالدین شاه قاجار شاه ایران
ناصرالدین شاه قاجار
ناصر دیوان کازرونی، عبدالله
ناصر دیوان کازرونی، عبدالله
نایب الایاله، قهراد میرزا
قهراد میرزا قاجار

نایب السلطنه، کامران میرزا ← کامران میرزا قاجار،	
نایب السلطنه، عباس میرزا	عباس میرزای قاجار دوم،
ناظم الدوله، ملکم خان	ملکم خان بن یعقوب
ناظم الملک، ملکم خان	ملکم خان بن یعقوب
نایب الصدر، معصوم	معصوم علیشاه ، معصوم بن زین- العابدین .
نائینی، محمد علی	پیرزاده، محمد علی بن محمد اسماعیل
نثار، محمد مهدی	نثار، مهدی بن ابو محمد
ندیم باشی، نادر میرزا	نادر میرزا بن بدیع الزمان
نصر الله شهاب اصفهانی	شهاب اصفهانی، نصر الله
نظام، حبیب	نظام افشار، حبیب
نعمت، محمود	نعمت فسائی ، محمود بن زین العابدین .
نواب تهرانی محمد	بدایع نگار ، محمد ابراهیم بن محمد مهدی
وزیر لشکر، حاجی میرزا حسین خان	سپهسالار حسین بن بنی
زوارده ای فراهانی تقی	امیر کبیر، تقی بن قربان
هما، رضاقلی	همای شیرازی، رضاقلی بن بدیع
همدانی، جعفر	ریاض جعفر .

ماخذ و منابع

- ۱- آدمیت، فریدون. امیرکبیر ایران. تهران، خوارزمی، ۱۳۴۸.
- ۲- آدمیت، فریدون. اندیشه‌های میرزا آقاخان کرمانی، کتابخانه
۱۳۴۶.
- ۲- آردین‌پور، یحیی. از صبا تا نیما (تاریخ ۱۶۰ سال ادب فارسی)
تهران، جیبی با همکاری فرانکلن ۱۳۵۱.
- ۴- اعتماد السلطنه، محمد حسن. الماثر والاثار. تهران، چاپ
سنگی ۱۳۰۶.
- ۵- اعتماد السلطنه، محمد حسن. روزنامه خاطرات اعتماد السلطنه
مربوط به سالهای ۱۲۹۲ تا ۱۳۱۳.
- ۶- اعتماد السلطنه، محمد حسن. صدرالتواریخ شرح حال صدر-
اعظم‌های پادشاهان قاجار تألیف محمد حسن خان اعتماد السلطنه،
تصحیح و تحشیه و تذیل و تنظیم فهرست‌های متعدد از محمد مشیری.
تهران وحید، ۱۳۴۹.
- ۷- اعتماد السلطنه، محمد حسن. مرآت البلدان، تهران، دارالطباعة
دولتی، ۱۳۲۴.
- ۸- اعصام قدسی؛ حسن. کتاب خاطرات من یا روشن شدن تاریخ
صدساله تهران، بی‌نا، ۱۳۴۲.

- ۹- انصاری، نوش آفرین . بررسی اسناد احتشام الدوله خانلرمیرزا
نسخه دستنویس .
- ۱۰- بامداد، مهدی ، شرح حال رجال ایران در قرن ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ ق.
تهران، زوار، ۱۳۴۸-۱۳۵۰.
- ۱۱- بهار، محمد تقی . سبک شناسی یا تاریخ تطور و نثر فارسی .
تهران امیر کبیر ۱۳۳۷ . ۲ جلد.
- ۱۲- پژمان، حمید . تاریخ پست و تلگراف و تلفن . تألیف ح پژمان
(تهران) . علی اکبر علمی . ۱۳۲۶.
- ۱۳- پیرنیا، حسن . تاریخ ایران از آغاز تا انقراض ساسانیان تألیف
حسن پیرنیا . مشیرالدوله بکوشش دبیر سیاقی . تهران . کتابفروشی خیام
بی تا.
- ۱۴- تربیت، محمد علی . دانشمندان آذربایجان . تهران ، مطبعه
مجلس ۱۳۱۴ .
- ۱۵- خیامپور، علی . فرهنگ سخنوران، علی خیامپور . تبریز
شرکت سهامی کتاب آذربایجان ۱۳۴۰ .
- ۱۶- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه تألیف علی اکبر دهخدا .
تهران، دانشکده ادبیات، ۱۲۳۷ .
- ۱۷- رکن زاده آدمیت، محمد حسین . دانشمندان و سخنرایان
فارس تهران، کتابفروشی خیام ۱۳۳۷-۱۳۴۰ .
- ۱۸- رکن زاده آدمیت، محمد حسین . دیوان تنگستانی تصنیف
محمد حسین آدمیت . تهران - آوا، ۱۳۲۷ .
- ۱۹- رکن زاده آدمیت، محمد حسین . فارس و جنگ بین الملل اول .

- تهران اقبال و شرکاء ۱۳۴۹.
- ۲۰- روزنامه اطلاعات. تهران روزانه. سال ۲۵۳۵ ضمیمه‌های ۲۰۱-۲۰۲-۲۰۹-۱۸۹-۱۹۶.
- ۲۱- سپهرم، امیرمسعود. تاریخ برگزیدن وعده‌ای از مشاهیر ایران و غرب. تهران، زوار، ۱۳۴۱.
- ۲۲- طرب، ابوالقاسم. دیوان طرب با مقدمه و حواشی جامع از جلال‌الدین عمانی. تهران، فروغی، ۱۳۴۲.
- ۲۳- کربلائی تبریزی، حافظ حسین. روضات الجنان و جنات الجنان تألیف حافظ حسین کربلائی تبریزی، معروف به ابن کربلائی، تصحیح و تعلیق جعفر سلطان القرائی. تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۴-۱۳۴۹.
- ۲۴- کسروی تبریزی، احمد. تاریخ مشروطیت ایران. تهران، امیرکبیر ۱۳۵۳.
- ۲۵- لعلی، کلیات دیوان لعلی. تبریز، شرکت سهامی چاپ کتاب.
- ۲۶- محمدزاده صدیق، حسین (ح. صدیق). مقالات فارسی آخوندزاده، تهران، نگاه، ۱۳۵۴.
- آذربایجان، ۱۳۲۲.
- ۲۷- محمود، محمود. تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در قرن نوزدهم تألیف محمود محمود، تهران، اقبال، ۱۳۴۴-۱۳۴۵.
- ۲۸- مدرس خیابانی، محمدعلی، ریحانه‌الادب فی تراجم‌المعروفین بالکنیه واللقب یا کنی والقب، چاپ دوم. تبریز، شفق، ۱۳۴۶.
- ۲۹- مستوفی، عبدالله، شرح زندگی من یا تاریخ اجتماعی و اداری دوره قاجاریه. تهران. کتابفروشی محمدعلی علمی، ۱۳۲۴.
- ۳۰- مشارخانبا، مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی. تهران بی تا،

۱۳۴۰-۱۳۴۴.

۳۱- مصاحب، غلامحسین. دایرة المعارف تالیف غلامحسین

مصاحب. تهران فرانکلین، ۱۳۴۵.

۳۲- نادر میرزا. تاریخ و جغرافیای دارالسلطنه تبریز به ضمیمه شرح

حال بزرگان نگارش لسان الملك ملاك المورخین مشهور به سپهر .

تهران اقبال، ۱۳۲۳.

۳۳- هدایت رضاقلی. مجمع الفصحا. بکوشش مظاهر مصفا، تهران،

امیر کبیر، ۱۳۳۶-۱۳۴۰

۳۴- هدایت، رضاقلی. تاریخ التواریخ . تبریز، علی کتابفروشی،

۱۳۱۹ .

۳۵- هدایت، مهدیقلی. خاطرات و خطرات. تهران، بی تا، ۱۳۲۹.

FOREWORD

Distinctive names and titles of honor in Naser-addin Shah era have been chosen as the subject matter for the present work. For our purpose, biographies, aliases of the famous men and literary figures belonging to Naser-Addin - Shah's fifty year reign have been studied and examined minutely.

Out of different names and aliases belonging to the same figure, only the most famous ones have been selected and they have been partly entered in accordance with Anglo-American "Main entry" Conventions, and Farsi alphabetic order has been kept all throughout.

Names of some other well-known men are included at the end of the pamphle in refreance chapter with their distinctive names.

In the present work stress has been put on mentioning the men of letters and writers who had their works published or they had their political activities in the reign of Naser-Addin Shah. The men who were only born in this period or they published their works and had political activities in later times are not included in this pamphlet herewith.